

КРУГЛИЙ СТИЛ «СУЧАСНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ОЧИМА ЕТНОЛОГА»

м. Київ

ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України

15 квітня 2014 року

Ганна Скрипник
доктор історичних наук,
академік НАН України,
директор ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України

Складний і драматичний перебіг подій в Україні (що розпочалися в столиці в листопаді 2013 року мирними мітингами громадян за європейський вибір і демократичний розвиток України і вилилися в кількомісячне протистояння між владою і народом) отримав несподіваний, украй деструктивний і загрозливий розвиток сьогодні. Ідеться передусім про збройне протистояння на Сході України: влада Росії (яка, як вірили українці, є братньою країною) вміло скористалася політичною нестабільністю та економічним ослабленням України і, порушивши всі міждержавні мирні угоди, вдалася до агресії. Введення військ (без оголошення війни) та анексія Криму Росією виявилися лише прелюдією... Нині (з потурання влади Кремля) засилаються з території Росії на Схід та Південь України добре підготовлені диверсійні групи; триває постачання російської зброї та навіть важкої військової техніки сепаратистам Сходу; унаслідок збройного протистояння гинуть люди. Інспіровані політиками Кремля

озброєні терористи здійснюють силові захоплення адміністративних будівель, розгортають справжні військові дії проти України, спрямовані на розкол держави й порушення її територіальної цілісності.

Вочевидь, що ці військові вторгнення й агресія Росії готувалися заздалегідь: була розроблена стратегія їх реалізації шляхом змови з місцевими бізнес-елітами; підкупу й залучення місцевого кримінального елемента та частини безробітної місцевої людуності, вербування керівництва силових відомств, проплаченої і прирученої адміністративної та політичної верхівки регіону.

Регіональний олігархат, мотивований передусім надіями на безконтрольне монополне володіння місцевими природними ресурсами, у тому числі й багатими запасами сланцевого газу поблизу Слов'янська, сподівається на відторгнення при допомозі Росії цих областей від України та перетворення їх на підвладні йому феодальні вотчини.

Інтенсивному розгортанню цього новітнього різновиду військового вторгнення сприяє і неадекватність підготовки та технічного оснащення нашої армії, і відкритість українсько-російського кордону: адже військова доктрина України трактувала Росію як братню державу; думалося, що нема потреби проти брата озброюватися чи закривати кордони.

У ці тяжкі для народу дні науковці не можуть стояти осторонь, а намагаються в різні способи сприяти відновленню миру, збереженню цілісності країни.

На наші звернення до вчених-гуманітаріїв світу з проханням сприяти протидії військовому вторгненню й відновленню миру в

Україні відгукнулося чимало зарубіжних колег, у тому числі і з Росії. З огляду на події, народознавці ІМФЕ провели Круглий стіл «Сучасна ситуація в Україні очима етнолога», мета якого — з'ясування причини і природи військового протистояння та пошук шляхів його припинення.

Розуміючи роль внутрішніх передумов драматичних подій на Сході країни (політична нестабільність, економічні труднощі, соціальна незахищеність населення (безправ'я, бідність і безробіття), політичне всесилення й економічна безконтрольність олігархату, тотальний визиск населення; масована інформаційна кампанія та маніпулювання суспільною свідомістю, пропаганда антиукраїнських настроїв серед людності Донбасу; спекулювання приватизованими ЗМІ на регіональних відмінностях світоглядних уявлень і геополітичних уподобань населення), усе ж не можемо ігнорувати ролі зовнішнього чинника, який став додатковим, штучно інспірованим каталізатором протистояння. Очевидно, що українці різних регіонів обов'язково порозумілися б і не дозволили б себе втягнути в криваві зіткнення, якби не було і прямого, і опосередкованого втручання влади Кремля. Нині, щоб відвести від себе відповідальність, дипломатія Росії пропонує свої «миротворчі послуги», намагаючись позиціонувати себе відсторонено, «над подіями», а не як учасника чи ініціатора драматичних протистоянь*.

Водночас основним аргументом на виправдання свого втручання політична верхівка Кремля називає «захист своїх співвітчизників» та нібито російську належність цих земель. Президент Росії В. Путін (ігноруючи усталені у повоєнний період принципи світової системи безпеки, узasadненої на визнанні територіальної цілісності й недоторканості кордонів) прямо заявив, що всі ці південно-східні

* Ці миротворчі заяви, на тлі яких, за свідченнями ЗМІ, з території Росії в Україну продовжують сотнями засилатися військові найманці та постачатися озброєння (у тому числі й танки), видаються не чим іншим, як лукавством російської дипломатії.

території України — це Новоросія, яка нібито ніколи не була українською.

Проте факти і статистичні дані різних історичних періодів свідчать про інше. З огляду на їх актуалізацію і важливість, хоча б побіжно і пунктирно (у вигляді довідки) наведемо окремі з них.

Місто Стародуб, яке, за свідченнями визначного дипломата початку XVI ст. С. Герберштайна, було «одним з найславніших міст Сіверського князівства» [9, с. 47] відоме тим, що за часів козацької Української держави в ньому було створено славетний Стародубський козацький полк. Про етнічний склад населення Стародубщини красномовно свідчать дані «Генеральної перечевої таблиці малоросійських и слободських полков» 1742 року, згідно з якими, у Стародубському полку росіян нараховувалося 212, а українців — 20 480 осіб. Винятково український характер населення Стародубського та інших повітів регіону фіксує і «Список населенных мест Черниговской губернии по данным 1859 г.», за яким із 86 766 усіх мешканців Стародубського повіту українці становили 84 773 особи; з 90 478 жителів Мглинського повіту — українці — 86 406; з 113 637 жителів Новозибківського повіту — українці — 76 137 [8, с. 91].

По поваленню Російської імперії населення цього регіону, як свідчать численні звернення до київської влади, проявило велику активність, щоб домогтися його приєднання до України. Проте до місцевого українського населення, яке декларувало прагнення до об'єднання з Україною, більшовицьким урядом Москви було вжито репресивних заходів. Зокрема, Голова української делегації на українсько-російських переговорах С. Шелухін повідомляв, що лише «в Мглині посадили в тюрму 150 українців за те, що вони заявили про своє бажання бути при Україні» [8, с. 92].

Вдавшись до військової агресії проти України, Москва відторгнула і приєднала до своїх земель українську Стародубщину, яка нині

входить до Брянської області. Посилена русифікація, відсутність умов для культурно-національного розвитку українців, репресії — усе це спричинилося до того, що відсоток українців на цих землях різко знизився. За переписом 1989 року чисельність українців у Брянській області становила лише 1,8 % всього населення.

Через ординські навали та розорення земель історичної Сіверщини давнє українське населення з них відступило. Лише з XVI ст. розпочалася їх повторна українська колонізація селянами-втікачами та козацьким населенням. Першим, хто став на захист цих земель від нападів кримської орди, був український князь Дмитро Вишневецький з козаками-запорожцями, який 1559 року в битві переміг «крымцов на Яйдаре близко Азова».

Активну участь у повторному освоєнні цих земель взяли українські козаки, які після поразки національно-визвольної війни проти польського поневолення (зокрема, у битві під Берестечком) влилися в українські колонізаційні потоки. Так, на початку XVI ст. козацький загін (до 1000 шабель) під керівництвом гетьмана Я. Острянина перейшов на територію сучасної Харківщини і в 1638 році осів на Чугуєвіч городищі. Про масовість цих переселень свідчать численні факти: 1652 року близько 1000 родин з Батурина, Борзни, Ніжина, Сосниці, Бахмача, Конотопа переселилися на землі сучасного Воронежського краю. Поселення виникали також південніше Белгородської лінії укріплень, що була вибудована в 1633–1653 роках. Уздовж цієї лінії виникло 20 міст-укріплень.

Оскільки і нові освоєні землі необхідно було боронити від завойовників, то для створення надійної оборони поселенці об'єднувалися в полки. Зокрема, 1652 року на базі козацького полку з-під Острога (у 1000 шабель) під проводом полковника Івана Зіньковського було створено перший на Слобожанщині Острогозький полк і засновано Острогозьк. На основі загону Герасима Кіндратовича зі Ставищ Білоцерківського полку було створено Сумський полк. З переселенців Правобережжя та Лівобережжя України, котрі заснували

1654 року Харків, згодом було сформовано Харківський полк. У такий самий спосіб формувалися Охтирський, Балаклійський, Ізюмський та інші полки й слободи [2, с. 109].

Одночасно в освоєнні земель Слобідської України, а також територій майбутніх Курської, Воронежської, Белгородської губерній брали участь вихідці із центральних і східних районів Росії. Проте основну частину переселенців на Слобожанщину становили українські селяни та козаки. Саме завдяки українському козацтву, яке відіграло важливу роль в обороні південних рубежів Московської держави, остання на середину XVI ст. зуміла просунути свої кордони аж до земель Вольностей Війська запорозького. Про національне співвідношення переселенців з України та Росії на Слобожанщину свідчить хоча б перепис населення Харкова 1655 року: з 587 сімей поселення всі були козацькими. У найбільшому на 1742 рік Острогозькому полку було: «великоросіян “рядових и разного звання людей” — 444 чоловік; українців — 2 242 [8, с. 27].

Українська старшина організувала свідоме освоєння Слобожанщини й колонізацію цих земель шляхом «пожалувань», «скупки», «заїмок» тощо. Наслідком такої політики української козацької старшини, а також стихійної колонізації цих теренів українськими селянами, усупереч волі царської влади, стало помітне домінування української людності на значній частині Слобожанщини.

У 1763 році в окремих повітах Воронежської губернії питома вага українців відносно всього населення була дуже високою: у Хоперському — 80,82 %; у Середському — 73,7 %; у Павловському — 57,39 % [4, с. 115]. Такий самий високий відсоток українців на землях Слобожанщини зафіксовано й Першим всеросійським переписом 1897 року, згідно з яким, у Харківській губернії українці становили 80,6 % від усієї людності, а у Воронежській — майже половину — 43,4 % [6, с. 387, 390]. До того ж в окремих повітах Воронежської губернії, за даними цього перепису, українці становили абсолютну більшість населення. Зокрема, в Острогозькому

повіті частка українців становила 90,3 % всього населення; у Бирючинському — 70,5 %, у Богучарському — 81,8 %; у Валуйському — 51,1 %. Значна кількість українців мешкала в повітах Курщини: скажімо, у Гайворонському повіті їх було 59,4 % від усього населення, у Путивльському — 52,6 %, у Ново-Оскольському — 51,1 % тощо [6, с. 390]. Проте, здійснюючи в пореволюційний час адміністративно-територіальне розмежування між Україною та Росією на території Слобожанщини, російський уряд свідомо не враховував національного складу населення. Як результат, чимало українських селищ Слобожанщини було віднесено до Воронежської та Курської губерній Росії.

Після розвалу імперії на теренах Слобожанщини починається широкий український культурно-національний та державницький рух, спостерігається процес українізації. На мітингах і маніфестаціях населення декларувало свою українську належність і вимагало входження цих земель до України. Зокрема, в Острогозькому повіті, Валуйках та інших містах відбулися українські з'їзди, які висловилися про приєднання цих територій до України. Ось, наприклад, фрагмент звернення учасників національного з'їзду Валуйського та Острогозького повітів: «Український з'їзд частини Вороніжчини і селянський з'їзд Острозького повіту на Вороніжчині, визнаючи себе українцями, робить заяву Центральній Раді і Російському Тимчасовому Правительству, що поділення України і невизнання Слобожанщини є шлях контрреволюційний, протестує і домагається, аби українська частина Слобожанщини була прилучена до автономної України» [8, с. 28–29].

У 1918 році українська делегація оголосила пропозиції про розмежування з Росією по землях Воронежчини й Курщини, згідно з якими, більшість районів, компактно заселених переважно українцями, мала би відійти до України. З такими пропозиціями звернулися до Москви і збори населення багатьох районів і повітів цього краю. Проте російський радянський уряд щодо України продовжував ту саму політику, що була й за царського режиму. Як доповідав

голова української делегації на переговорах із Росією С. Шелухін, російський уряд «послав по прикордонному району озброєних агітаторів та ватаги червоної армії з кулеметами і, погрожуючи шляхом терору, став вимагати головувати за Росію й під владу Совітського уряду. Неслухняних били, розстрілювали, саджали по тюрмах, залякували погрозами» [8, с. 29–30].

Більшовицька Москва на всіх етапах переговорів з Україною свавільно ігнорувала пропонуваній Україною і прийнятий у світі принцип міждержавного розмежування за етнографічною (національною) ознакою, намагаючись вирішувати питання з позицій диктату. Відтак при визначенні кордонів України у 1917–1925 роках (за умови відвертого тиску з боку Росії) до України не ввійшли периферійні райони її історичних етнічних теренів (Стародубщина, ряд районів Воронежчини, Курщини, Белгородщини та ін.). Позбавлені будь-яких умов культурно-національного розвитку, зазнаючи переслідувань та фізичних репресій, українці в цих регіонах були зросійщені і кількість їх катастрофічно зменшилася.

Важливою ділянкою українсько-російського міжетнічного пограниччя є територія сучасної Донщини. На кінець XVIII ст. на території від гирла Дону й до середньої Кубані (між Єйськом, Ростовом, Тихорецьком, Краснодаром, на лівобережжі Кубані) українське населення становило переважну більшість. Початок українського проникнення на нижньодонські степи було покладено ще наприкінці 50-х — на початку 60-х років XVI ст. військовим походом українських козаків під проводом князя Вишневецького на штурм Азова. Збереглися й донині на Ростовщині хутори, що названі на честь славетного князя. А вже 1570 року загін запорожців (5000 осіб), повертаючись із походу на Астрахань, зупинився неподалік фортеці Азов і заснував місто Черкаськ. До початку XX ст. значна частина Донщини була заселена українцями. Після завершення періоду громадянської війни до складу України ще входив Шахтинський округ. Про кількість українців у

національному складі населення ряду районів Шахтинського та Таганрозького округів на період 1924 року свідчить хоч би така статистика:

- Голодаївський район — 77,9 %;
- Катеринівський район — 82,5 %;
- Матвієво-Курганський район — 84,7 %;
- Федорівський район — 56,9 %.

Утім, державно-національне розмежування між Україною та Росією відбулося згідно з рішеннями радянської Москви, за якими до Росії перейшли Шахтинська і Таганрозька округи [8, с. 71–72]. З часу, відколи українські етнічні території були передані до Північно-Кавказького краю РСФСР, українське населення знову, як і за царського режиму, було позбавлене можливостей розвиватися на національній основі та здобувати освіту рідною мовою. Нарком освіти УСРР М. Скрипник із цього приводу зазначав: «В Таганрозькій окрузі, де українське населення складало 71 %, після передачі цієї округи зі складу УСРР до Північно-Кавказького краю РСФСР, кінець-кінцем закрито всі українські школи, і зараз там немає жодної української школи» [8, с. 77–78].

На південь і південний схід від Дону сформувалася велика, освоєна українським людом територія, відома під назвами Кубань, або Малиновий Клин. У 1792 році сюди було переселено українське Чорноморське козацьке військо. Чорноморські козаки заснували тут 40 курінних селищ. На початку XIX ст. на Кубань було переселено ще 50 000 козаків з родинами (з Полтавщини й Чернігівщини). Освоєння цих земель українцями продовжувалося і впродовж наступних років. Зокрема, у другій половині XIX ст. на Кубань переселилося ще 250 000 чоловік. Наприкінці XVIII ст. майже все населення Кубані було українським. Очевидці так описують край початку XX ст.: «Кубанщина — переважно український край. Більша частина козаків виїшла із Запоріжжя і тільки за Кубанню починається якась мішанина, бо там приписано до війська кілька тисяч селян донських та азовських козаків і миколаївських солдатів» [7, с. 105].

Однак, незважаючи на українську етнічну більшість населення, після революції Кубань було включено до складу Росії. З 1920-х — до початку 1930-х років тут спостерігається відродження українського культурно-національного життя. У краї нараховувалося 900 000 україномовних жителів, працювало майже 150 українських шкіл. Проте вже з 1932 року почалися масові переслідування свідомої частини українства. Закривалися українські школи, хати-читальні; українська література спалювалася в людних місцях, було репресовано українських діячів культури, українських представників місцевої влади. У ході так званого розкуркулення влада вдавалася до масових депортацій українських селян з Кубані. Значних втрат зазнали українці Кубані і внаслідок штучно організованого більшовицькою Москвою Голодомору 1933 року. У результаті переслідувань і масштабних репресій, учинених тоталітарною владою Москви щодо «братнього українського народу», в етнодемографічній структурі населення Північного Кавказу відбулися зміни. Зокрема, якщо тільки на суцільно заселених українцями землях Північного Кавказу українців у 1926 році нараховувалося 2,5 млн (а на території розсіяного проживання мешкало ще 0,6 млн українців), то на 1989 рік кількість українців краю скоротилася більше аніж у 6 разів і становила лише 479,4 тис. осіб.

Отже, на оформленні північно-східних та східних кордонів України з Росією позначилися як пряма військова агресія більшовицької влади Росії проти України, так і різноплановий дипломатичний тиск та довільне, тенденційне трактування історичних і етнодемографічних реалій російським урядом. Унаслідок цього, як справедливо зазначає член-кореспондент НАН України В. І. Наулко, «мільйони компактно розселених українців залишилися поза Україною — у суміжних регіонах Кубані, Північного Кавказу, Приазов'я, Центрально-Чорноземного регіону тощо» [5, с. 16]. На українських землях, які відійшли до Росії (Північна Слобожанщина, частина Ростовської області (Таганрозька і Шахтинська округи), західна

Кубань (Краснодарський край), за даними перепису 1926 року, українців нараховувалося 3 млн 357 тис. осіб, що становило 66 % всього населення цих земель. За В. Кубійовичем, ці українські етнічні землі — велика суцільна неросійська територія, відторгнута Росією від України, що була «включена до Росії навіть без прав автономної республіки чи автономної області; в ній українці не мають жодних національних прав, немає українських шкіл... української преси і книжок, а приплив українського друкованого слова і взагалі культурних зв'язків з УРСР — утруднений» [3, с. 52].

У зловісні пореволюційні десятиліття до українців цих східних українських етнічних земель були застосовані найжорстокіші фізичні розправи й масові депортації, унаслідок яких кількість українців на пограниччі Росії з Україною, Північному Кавказі за 1926–1939 роки зменшилася з трьох з лишком мільйонів до 0,3 млн.

Істотним аспектом процесу формування української національної території є національно-українське відвоювання нижньодніпровських просторів і Причорномор'я. Повторне освоєння українських степових районів було пов'язане з виникненням та існуванням Запорозької Січі та залюдненням краю козацьким населенням (XVI–XVIII ст.). На першу половину XVIII ст. кордони Запорожжя по Лівобережжі на півночі сягали річки Орелі (притоки Дніпра), на півдні — річки Конки, на сході — вони простягалися до нижньої течії Дону, невеличкою територією між Бердянською косою і гирлом Кальміусу безпосередньо виходили до Азовського моря.

Ці кордони земель Запорожжя, якими Запорозька Січ фактично володіла з початку XVI до кінця XVIII ст., були закріплені за козаками спеціальним указом польського короля Стефана Баторія від 1576 року, а пізніше — підтвержені іншими польськими королями та московськими царями. На освоєних запорожцями землях виникло 8 паланок — регіональних осередків господарської діяльності, у

яких проживало близько 200 000 чоловік. На південь від Запорожжя у Причорномор'ї та Криму жило близько мільйона українців.

На Запорожжі виробилися демократичні форми правління і фермерський спосіб землекористування. Існування Запорожжя з його демократичним державним устроєм та своєрідним способом господарювання перешкоджало реалізації далекосяжних геополітичних намірів Російської імперії — вийти до Чорного моря. Тому царат, використавши козацьку військову силу й майстерність у боротьбі проти татар, взявся за фактичне знищення Запорожжя та витіснення української людності з освоєних нею земель. У контексті російського проникнення до Чорного моря у XVIII — на початку XIX ст. розпочинається нова хвиля колонізації краю. На добре облаштованих та загосподарованих козацьких землях 1764 року царська влада насаджує нове територіально-адміністративне формування під назвою «Новоросія». Звідтоді починається цілеспрямована політика русифікації краю, що супроводжувалася загарбанням козацьких земель та передачею їх на пільгових умовах колоністам з Європи та Росії, а також роздаровуванням їх царським вельможам. Запорозьких козаків переселяли у віддалені райони (спочатку в міжріччя нижньої течії Південного Бугу і Дністра, а згодом — на Кубань), де вони за умов посиленої русифікації втрачали свою національну ідентичність.

На землях українських козаків були створені також (крім Новоросії) Нова Сербія (охоплювала територію сучасних північної частини Кіровоградської та південну частину Черкаської областей) та Слов'яно-Сербія (охоплювала південно-східні терени сучасної України. Численні архівні матеріали (колективні скарги українських селян) засвідчують, що іноземним і російським колоністам російська влада часто відводила на південних теренах України землі цілих козацьких поселень, фактично витісняючи останніх з їхніх садиб та розоряючи їх. Українських селян, порівняно з іншими категоріями колоністів, позбавляли пільг, чинили на них усілякий економічний тиск.

Проте, незважаючи на антиукраїнську політику царату щодо колонізації півдня та південного сходу України, кількість українців у краї невинно зростала. Уже на кінець XVIII ст. українці становлять переважну більшість населення краю (понад 70 %). Зокрема у 1763–1764 роках українці становили 74,8 % населення Новоросії, росіяни — 12,05 %, «волохи» — 9,19 %, серби — 2,08 %, поляки — 0,83 %, болгары — 0,24 % тощо. Із загального числа населення Новоросійського краю 1773 року — (107 143 чоловік) — українці становили 65 259, а росіяни — 39 496; волохи — 2 471 осіб [2, с. 105].

«Матеріали для географії и статистики России. Херсонская губерния», видані 1863 року, засвідчують, що близько 75 % населення Херсонської губернії, до складу якої входила територія нинішніх Одеської, Миколаївської, Кіровоградської областей і правобережної частини Херсонської області, у 1852 році становили українці. Навіть у самій Одесі на цей час росіяни за чисельністю були лише на п'ятому місці.

Отже, усупереч натискам сусідніх народів, український народ у цілому зумів відстояти основну частину своїх етнічних земель, освоюючи водночас степові простори на Сході й Півдні. Відзначимо, що цілеспрямована політика русифікації Півдня України, яка особливо інтенсивно проходила в роки радянської влади, істотно вплинула на етнодемографічні характеристики населення Сходу та Півдня України.

У пореволюційний час розпочалася нова величезна хвиля міграції росіян в Україну, насамперед на схід та південь республіки. Цьому процесу передувала здійснена російським більшовицьким урядом політика геноциду щодо українського етносу. Основний удар було спрямовано проти українського селянства, яке становило понад 90 % усіх українців. Під гаслами боротьби проти куркульства значна частина селян фактично була оголошена поза законом, позбавлена будь-яких прав, піддана фізичному знищенню або депортована за межі України.

Зокрема, лише в 1929–1930 роках з українських сіл було вивезено понад півтора мільйона так званих куркулів — кращих господарів разом з родинами — до Сибіру та на північ Росії. Оскільки депортувати все населення в режиму не вистачило потуги, то решту вирішено було замордувати голодом. Підтвердженням того, що винищення українства голодом було цілеспрямованою акцією більшовицької Москви, є зізнання помічника Сталіна в Україні — Менделя Хатаевича, який у 1933 році керував кампанією зернозаготівлі: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть... Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів...». Унаслідок зорганізованого Москвою штучного голоду в 1932–1933 роках українське село втратило, згідно з даними різних джерел, від 4 до 7 млн життів. Водночас винищувалися як інтелектуальний потенціал нації, так і національні кадри в уряді та партії. Замість знищених національних керівних кадрів в Україну було надіслано десятки тисяч більшовицьких функціонерів з Росії.

Звільнивши «життєвий простір», більшовицька Росія зорганізовує посилену колонізацію України росіянами. Намісник Москви в Україні П. Постишев, один з основних організаторів українського голокосту, видає розпорядження про заселення росіянами спустошених внаслідок голоду українських сіл. «Повідомлення Всесоюзного переселенського комітету при Раднаркомі СРСР про переселення на Україну колгоспників з інших територій країни» засвідчують, що на кінець грудня 1933 року кількість переселенців з Росії у порожні після Голодомору українські хати Одещини, Дніпропетровщини, Донеччини та Харківщини становила 117 149 осіб. Під грифом «Секретно» начальнику ГУЛАГ ОГПУ тов. Берману повідомлялося, що на 28 грудня 1933 року план перевезень колгоспників з Росії в Україну виконаний на 104,7 %. Це було 21 856 селянських господарств із Горьківської, Івановської, Центрально-Чорноземної областей Росії. Документи свідчать, що для новоселів уряд створював щонайкращі умови, надаючи всілякі пільги й

матеріальну допомогу. Унаслідок цієї експансіоністської політики більшовицької Москви під кінець 1930-х років кількість росіян в Україні збільшилася майже вдвічі.

Дослідники справедливо зазначають, що за радянських часів більшовицькою владою використовувалися ті самі, що й за царату, мотивації цілеспрямованої міграції росіян в Україну — забезпечення російського впливу в ключових індустріальних і політичних центрах неросійської республіки. Так, у 1921—1922 роках робочу силу на шахти Донбасу вербували головню з Росії; «цілеспрямовані заходи з метою перемішування національного складу населення здійснювалися протягом усіх років існування СРСР» [1, с. 146].

Очевидно, що в пореволюційний період чисельність росіян в Україні швидко зростає не за рахунок їх природного репродуктивного розвитку, а внаслідок міграцій у великі міста та промислові центри з-поза меж України. Якщо в 1917 році в Україні в сучасних її межах налічувалося 3 млн 20 тис росіян (9,9 % від усього населення), то 1939 року їх чисельність зросла до 4 млн 315 тис (10,4 %), а в 1989 році їхня кількість зросла до 11 млн 355 тис (22,1 %). Тільки за період 1926—1989 років чисельність росіян в Україні зросла у 4,3 рази. Про інтенсивну міграцію росіян в Україну, зокрема в повоєнний період, свідчать дані переписів 1959 та 1989 років. Приріст росіян в Україні (4 264 769 осіб) за зазначене тридцятиріччя був майже такий, як і приріст українців (5 260 560), незважаючи на те, що стартова кількість росіян 1959 року була майже в 5 разів меншою, аніж українців. Важливо зазначити, що, згідно з даними перепису

населення 1989 року, майже половина росіян України народилися поза межами України, тобто були мігрантами [див.: 1, с. 146—147].

Особливо інтенсивний приріст росіян за період з 1959 по 1979 роки спостерігався в Донецькій та Луганській областях. Так, якщо в Донецькій області приріст українців становив 254 433 осіб, то росіян — 624 138; а в Луганській відповідно 56 408 і 272 013 осіб. Якщо врахувати, що середня народжуваність (темпи природного приросту) у росіян та українців практично однакова, то стає очевидно: причиною швидкого збільшення кількості росіян у тогочасній Україні було цілеспрямоване їх масове переселення в цю республіку з-поза її меж.

Щодо чисельного співвідношення українців і росіян у південних областях України, то дані переписів населення Одеської, Миколаївської та Херсонської областей за 1989 рік ілюструють переважання українців. Зокрема, українці в цих областях відповідно становили 54,6 %; 75,6 %; 75,8 %, а росіяни — 27,4 %; 19,4 % і 20,2 %. Сьогодні українці на теренах колишньої так званої Новоросії, як і в інших областях України, становлять абсолютну більшість. Проте є досить значним відсоток росіян в індустріально розвинених областях з високою питомою вагою міського населення (за переписом 1989 року): 45 % — у Луганській, 44 % — Донецькій, 33 % — Харківській, 32 % — Запорізькій тощо. Хоча протягом двох останніх десятиліть намітилася дещо інша тенденція: за переписом 2001 року кількість росіян в Україні за часів незалежності скоротилася і становила 8 млн 334 тис. осіб (17 % від загальної кількості населення).

1. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник. — К., 2004.
2. Заставний В. Українські етнічні землі. — Л., 1993.
3. Кубійович В. Зміни національних відносин в Україні у ХХ столітті // Народна творчість та етнологія. — 1996. — № 1.
4. Махнова Г. П. Чисельність і склад українського населення Росії в 60-х роках ХVIII ст. // Український історичний журнал. — 1965. — № 2.
5. Науко В. Український етнос у часі і просторі // Берегиня. — № 1. — 1992.
6. Русов А. Статистика украинского населения европейской России // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — С.Пб., 1916.
7. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. — К., 2000.
8. Сергійчук В. Українці в імперії. — К., 1992.
9. Січинський В. Чужинці про Україну. — К., 1992.

Цю статистику ми наводили не задля докорів російській спільноті (бо українці раді всім, хто приходить на їхню землю з миром) і не задля того, аби виставити нашим сусідам територіальні претензії (Україна поважає територіальну цілісність інших держав), а задля спростування безпідставних звинувачень нашої держави з боку Росії.

Що ж до мотивації агресії Росії проти України, то в її основі, поза сумнівом, лежать імперські амбіції політичної еліти цієї країни та бажання перешкодити реалізації євроінтеграційних устремлінь України. Проте така державна політика не має нічого спільного ні з демократією, ні з добросусідством. Подібна геополітична мотивація неоголошеного, проте реального втручання (в тому ж числі і військового) Росії в Україну, унаслідок якого зростає ескалація конфлікту, порушено територіальну цілісність останньої, гинуть українські громадяни, є недобросусідською і недалекоглядною. Сподіваємося, що російському народу не забракне мудрості, аби зрозуміти згубність недружньої політики чинної влади проти сусіднього слов'янського народу і вистачить політичної волі зупинити її. Адже Росія сама є вкрай нестабільною політичною системою, яка об'єднує сотні різноетнічних і різноконфесійних народів, які живуть, що важливо, на своїх споконвічних етнічних територіях — історичних батьківщинах. Як відомо, багато з них (народи Поволжя, Кавказу, Сибіру) у різний спосіб уже заявляли про своє право на самостійне державно-

політичне буття. То чи варто (уже не вперше) Росії порушувати принцип територіальної цілісності інших держав і відкривати «схрипку Пандори»? Як тут ще раз не згадати народну мудрість: «Не бачить сова, яка сама!».

Ті ж, хто прагне посіяти розбрат між громадянами України повинні пам'ятати, що «посієш вітер — пожнеш бурю». Адже більшість російської за походженням людної України давно визначилися щодо свого українського громадянства і є патріотами нашої держави. З українцями їх пов'язує спільна історична доля на благодатній українській землі. Благополуччя ж народів визначається не обсягами територій, а рівнем економічного розвитку, дотриманням принципів демократії і рівності громадянських прав і свобод.

Утім, найважливішими і найзагрозливішими є геополітичні наслідки російського вторгнення: Росія порушила післявоєнний світоустрій і принцип суверенітету народів та недоторканість кордонів інших держав. «Локальна війна» * Росії проти України може покласти початок глобальній Третій світовій війні за переділ світу. Розуміючи цю небезпеку, на події в Україні відгукнулися вчені різних країн.

Нижче подаємо міркування щодо них науковців Українського етнологічного центру (УЕЦ) та етнологів з інших установ, висловлені під час Круглого столу, а також наводимо думки з приводу подій в Україні наших зарубіжних колег.

* За визначенням генерала В. Гречанінова.

Учасники Круглого столу (зліва направо): Н. Литвинчук, О. Піскун, В. Ткаченко, В. Борисенко, В. Скляр, О. Шевчук, Н. Стішова, К. Онуфрійчук

**Лідія Артюх, канд. іст. наук,
провідний наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Дніпродзержинська
Дніпропетровської обл.)**

Розглядаючи причини конфліктної ситуації на Південному Сході України після Майдану, слід згадати історію України у складі СРСР. Усі етнічні спільноти, що входили до Радянського Союзу, піддавалися, як тепер кажуть, інформаційній війні, війні проти збереження ними національної ідентичності. Усім громадянам СРСР навіювалася теза, що з'явилася «нова історична спільність — радянський народ». Так само вперто впроваджувалося кліше про «старшого брата» (російський народ), усупереч історичній правді, оскільки Київська Русь існувала значно раніше Московської. Зрештою, якась частина населення країни в це повірила чи принаймні засвоїла цю ідеологію. Як писав В. Маяковський: «Дыра в ушах не у всех сквозная — другому может запасть». Зі своєю колегою Галиною Бондаренко я працювала на Стародубщині, давній українській козацькій землі. У часи перекоєння кордонів при створенні СРСР чотири великих повіти Чернігівської губернії (власне історична Стародубщина) були віддані Російській Федерації й утворили Брянську область. Протягом 70 років радянської влади і після розпаду СРСР за відсутності українських шкіл, училищ і вишів, за повного ігнорування національно-культурних інтересів населення Стародубщини українці майже повністю втратили національну самосвідомість. У музеях присутні стенди про козацьке минуле краю, але... з часів Петра I («Стародуб-

ский полк на защите Российской империи»). Про те, що він створений ще в часи Запорозької Січі, не йдеться. На питання: «Якої ви національності», — інформатори відповідають: «Мы в России — русские». Експертна етнографічна оцінка побуту краю показує, що і в матеріальній, і в духовній культурі населення Стародубщини переважають цілісні системи й окремі елементи, притаманні польському варіанту української культури. Але самосвідомість переважної більшості населення вже змінилася.

Подібні процеси русифікації відбувалися не лише на відрізаних від України територіях. На Півдні й Південному Сході України процес русифікації був так само інтенсивний. З 1930-х років поступово збільшувалася кількість російських шкіл (замість українських), а в районах локального розселення інонаціонального населення в школах з поглибленим вивченням мови й історії національної меншини викладання велося російською мовою.

У незалежній Україні мовно-культурної дискримінації ні росіян, ні інших народів не існує, проте мовним питанням спекулюють несумлінні політики й до сьогодні. При цьому слід наголосити, що на Майдані поруч стояли люди як україномовні, так і російськомовні. І росіяни, і євреї, і кримські татари — громадяни України. Вони вийшли на мирний протест проти обману влади, яка на словах оголосила європейський вектор України, а насправді саботувала процес входження до ЄС, нехтуючи національними інтересами, систематично «здавала» Україну Росії. На Майдані боротьба йшла проти авторитаризму й корупції влади за демократичні перетворення у країні. Народ переміг у прагненні свободи і збереження людської гідності. При цьому відбулося піднесення патріотизму, і гімн України став неформальним символом визволення від тоталітаризму. Ці події підняли престиж України в Європі і світі, проте зачепили імперські амбіції лідера сусідньої північно-східної держави. Незаконне захоплення Криму відбувалося під гаслом захис-

ту російських громадян. Подібний сценарій планується втілити в життя і на Південному Сході України. Озброєний місцевий криміналітет за підтримки диверсійних груп із Росії проводить сепаратистський псевдореферендум, за результатами якого може відбутися захоплення й цієї території України. При цьому, за даними соціологів, третина населення Донбасу з утраченими проявами національної ідентичності, піддавшись інформаційній атаці російських ЗМІ, активно чи пасивно допомагає сепаратистам.

Одним із важливих методів протидії сепаратизму і, зрештою, втрати частини території України з більшістю населення, яке не виявляє бажання стати громадянами іншої країни, є збільшення українського інформаційного поля, роз'яснення проукраїнському населенню цілей Майдану, розвінчування міфів про Бандеру і Правий сектор. Адже останні чотири роки країною керували не міфічні «бандерівці», а саме вихідці з Донбасу. Саме їх народ вимагає притягнути до відповідальності за розкрадання казни країни, за нехтування інтересами своїх громадян. Нинішня тимчасова влада за кілька місяців не здатна навести повний порядок у розкраденій країні з корумпованою міліцейською верхівкою та нелегально озброєною армією. Систематично й переконливо слід пояснювати, що саме від кожного громадянина будь-якої національності й релігії нині залежить майбутнє держави. Сьогодні в кожного є право вибору того президента, якого він вважає гідним представляти його інтереси, і того депутата, який під контролем громадськості буде працювати на збагачення країни, а отже, кожного з нас. Щодо боротьби з тероризмом на Сході, то слід змінити склад корумпованої верхівки силовиків, і не на принципах партійних квот або територіальної, етнічної чи іншої вибірки, а на принципах професіоналізму й відданості справі. Будь-які озброєні бандитські угруповання мають бути роззброєні, розформовані, а їхні очільники повинні відповісти перед законом.

**Валентина Борисенко, д-р іст. наук,
професор, зав. АНФРФ ІМФЕ
(родом із с. Хижинці Вінницького р-ну
Вінницької обл.)**

У сучасному глобалізованому світі, де високий ступінь технічної інтеграції, дедалі сильніше постає культурний феномен національної ідентичності. Багато міркувань і пересудів виникає із цього питання на побутовому рівні через недостатнє осмислення суспільством процесів, що відбуваються, та через незнання власної історії.

Безперечно, що серед багатьох причин сучасних конфліктів на Сході та Півдні України головною є відкрита агресія воєнничого сусіда — Російської Федерації з підкупом нечисленної групи українських громадян.

Крім політичної складової подій, виразно постає й соціальна, бо невдоволеність життям, особливо молоді, кличе їх на проплачені «подвиги» проти своєї країни і свого ж народу. Та схильність до співпраці з окупантом і боротьба з українськими цінностями, символами України, убивство людей за українську мову, підкреслюємо нечисленних груп проросійськи налаштованих громадян України, є результатом багаторічної асимілятивної політики з боку Російської імперії, яка особливо посилилася в повоєнний час. Посилена увагу приділяли промисловим південно-східним регіонам, де натиск зросійщення був таким потужним, що викликав супротив української інтелігенції. Вихідцями з Донбасу є відомі українські вчені, письменники, поети, правозахисники, які першими забили тривогу про насильницьку асиміляцію українців. Серед них — Іван Світличний, Іван Дзюба, Василь Стус, Олекса Тихий та ін.

Асиміляційна політика, яку проводив Радянський Союз щодо інших народів, викликала природну занепокоєність і протести. Не випадково в грудні 1964 року група українських комуністів звернулася до комуністів усього світу, декларуючи тривогу за долю свого українського народу. Вони писали: «Величезний пропагандистський апарат партії невтомно твердить про рівноправність і дружбу націй в Радянському Союзі, про повне й остаточне розв'язання в СРСР національного питання.

Насправді ж під маскою великих ідей інтернаціоналізму і братерства народів ведеться груба, нахабна своїми методами і розмірами русифікаторська колонізаційна політика Москви. Російський великодержавний шовінізм розпалюється планомірно і цілеспрямовано, він поглинає великі матеріальні і духовні ресурси держави, він — хочемо заявити на весь світ — становить щораз більшу загрозу мирові і безпеці народів, він стає справжнім прапором найбільшої в світі імперії...». Лист написано понад 40 років тому, проте актуальність проблеми лише зростає. Далі в зверненні зазначено: «Так, на Україні в державних установах майже не вживається для ведення справ українська мова. Русифікуються дитячі заклади, школи. Середні та вищі учбові заклади зрусифіковані майже повністю, за винятком хіба українських відділів філологічних факультетів...» (Історія України. Хрестоматія. — К., 2013. — С. 842.). Величезну шкоду асиміляції народу на своїй землі, денационалізації теоретично обґрунтував відомий славист О. Потебня, який ще в ХІХ ст. писав про те, що витіснені національні почуття не замінюються іншими, денационалізація веде до жорстокості, аморальності, до мерзотності. Його теоретичні розробки тепер проявилися в південно-східних регіонах. З нечуваною жорстокістю терористи розправляються з усіма, хто має українські почування, упроваджуючи політику «етногеноциду».

Україномовне населення все автоматично маркується як «бандерівці». Про таке С. Бандері, мабуть, і не снилося. Звідки ж їм знати, що Степан Бандера походив із сім'ї священика,

що після проголошення незалежності України був відразу заарештований німцями і просидів роки у в'язниці.

На відеозаписах та з екранів телевізорів бачимо, як хлопчину з Кривого Рогу схопили на вулиці (він пішов лише поглянути на Майдан) і били, приказуючи: «Бей хахла»; роздягненого хлопця з Майдану штрикали ножом і запитували: «Ну и что тебе дал твой Бендера?». Військового, який народився і виріс у Севастополі, окупант, закликаючи здатися, назвав «бандеровской швалью». Як українців тепер тільки не принижують, маркуючи: «хахли», «націоналісти», «бандеровці», «фашисти», «радикали», «екстремісти». Отже, московські ідеологи зумисне прагнули змінити нашу ідентичність на нашій же землі — з українця на хахла і бандерівця. А ми, попри все, навіть до представників інших етнічних груп, лагідно звертаємося: «доню чи синку», толеруючи їхню культуру і мову.

Під час етнографічних експедицій (мною охоплено понад 500 сіл) я вивчала культуру, звичаї та обряди поляків, греків, болгар, які проживають у різних областях компактно або в змішаних селах. Власні спостереження переконали мене, що більшість населення України, незалежно від етнічного походження, освіти, соціального стану, доброзичливо ставиться до етнічних українців і любить Україну. Складніше справа виглядає з явною меншістю денационалізованих українців та певної частини шовіністично налаштованих представників різних етнічних груп. Асиміляція українців та інших етнічних груп у Російській імперії і Радянському Союзі була надто потужною і здійснювалася жорстокими засобами. На провладних мітингах на Сході один молодик кричав: «Так ми ж почті рускіє». Головне, що «почті». Подібні до нього люди найбільше бояться не злочинців, які вбивають мирних людей, а україномовних міфічних «бандерівців». Поряд із цим «почті рускім» стояв його колега з написом: «Ми за Януковича». Як адекватна людина, навіть росіянин, може бути «за» за вбивцю? Вони не знають своєї історії, культури і не ставлять собі питання, коли й чому вони

стали «почті». Що це за національна ідентичність «почті рускіє»? Вона утворилася в ході насильницької політики русифікації протягом тривалого історичного періоду після приєднання України до Росії, але найжорстокіше проводилася за радянських часів. Бачимо, що в Луганському обласному державному архіві всі звіти з районів про стан сільського господарства 1920–1930-х років написані українською мовою. Та згодом усі школи масово переводилися на російську мову навчання не лише в містах, а й у селах, особливо Півдня і Сходу України, мотивуючи це саме тим, що там живуть різні етнічні групи та ігноруючи при цьому українську більшість. Знаний академік Іван Дзюба у 1972 році написав листа до ЦК КПУ й додав до нього аналітичний матеріал «Інтернаціоналізм чи русифікація? Висновок комісії ЦК КП України був суворий; вона вважала, що «з позицій буржуазного націоналізму розглядає Дзюба і питання про мову. Існування другої мови — російської — у вжитку народів СРСР, всупереч фактам, він вважає прямою загрозою цим мовам і народам, двомовність називає “зашморгом на шиї народів”». Сучасні політики в пошуках нібито компромісу обговорюють питання статусу російської мови як регіональної, чим програмує зашморг на шиї українців південно-східних регіонів, які, за переписом становлять більшість населення краю. Такі дії можуть призвести до ще більшої загрози анексії нашої території, бо сусіди, щоб захистити «русскоязычних», прийдуть відбирати наші землі.

З 1975 року Москва заборонила подавати дисертації, написані українською мовою. Усі науковці також поступово зросійщувалися, а водночас змінювали і свою національну свідомість. Їхньою адресою був «не дом и не улица, а Советский Союз», вони ставали «почті». Сьогодні маємо проблему саме з оцим невідомим денационалізованим контингентом людей, коли вони просто «почті» за національною ідентичністю. А щодо етнічних росіян, яких переселили спеціально сюди після Другої світової війни, то вони мають вибір і право

повернутися на історичну батьківщину (у разі такого вже неприйняття всього українського).

Згадаймо, що український народ вже невинно проявляв свою толерантність і повагу до етнічних груп. Так, у 1920-х роках в Україні було створено польські, єврейські, болгарські та інші школи, видавалися підручники, періодика. Однак радянська влада побачила небезпеку в розвитку етнічних культур і вже на початку 1930-х років жорстоко згорнула будь-які прояви національних осередків, як, зрештою, і українізацію. Інтелігенцію різних етнічних груп було репресовано. Почалася тотальна русифікація всього населення України, яка, на жаль, досягла значних успіхів, найбільше на Сході та Півдні України. Там скоротилися години на викладання історії України, за роки незалежності не було створено жодної кафедри етнології, де б вивчалася культура українців та інших етнічних груп.

За переписом 2001 року, в Україні офіційно проживає 77,8 % українців (від усього населення республіки), серед яких 82,2 % вважають рідною мову своєї національності. Якщо зауважити, що у світі тепер немає однопонаціональних держав, то майже 80 % корінного етносу є високим показником національного характеру держави. До речі, титульні нації в багатьох європейських країнах ледь досягають 60 %. За даними цього ж перепису, 17,3 % населення України складають росіяни, які майже стовідсотково розмовляють російською. За ними йдуть 0,6 % білорусів, 0,5 % становлять молдовани, кримські татари, 0,4 % — болгары, по 0,3 % — угорці, румуни, поляки, по 0,2 % — євреї, вірмени, греки, татари, по 0,1 % — азербайджанці, цигани, грузини, німці, гагаузи. Решта представників інших етнічних груп становлять від кількох сотень осіб до кількох одиниць.

За роки незалежності українці прихильно ставилися до всіх представників етнічних груп, відкривали румунські, угорські, польські, єврейські, грецькі середні школи з рідною мовою навчання та створювали факультети або й цілі вищі навчальні заклади. У нас є синагоги, костели, мечеті, церкви. Щодо етнічної меншини ро-

сіян, то вони в Україні значно краще забезпечені пресою, книгодрукуванням, театрами, аніж самі українці. Україна в ставленні до національних меншин — найдемократичніша держава у світі, бо в інших країнах етнічні групи, які становлять менше кількох відсотків, взагалі не вважаються меншинами, а розглядаються як окремі представники, котрим держава не створює їхніх шкіл. Функціонують там лише недільні, що фінансуються виключно коштом громад.

Українці потерпають від засилля російськомовних програм на всіх каналах телебачення. Ось лише один промовистий приклад. У 2013 році оголосили підсумки року на найкращу українську пісню. Перших десять співаків, крім О. Пономарьова, виконували пісні російською. Жоден з українців не заявив протесту проти утиснення нашої пісні. А може, потрібно було?

Феномен національної ідентичності складний. Та в умовах України, яка впродовж віків мала контакти з різними народами Сходу, Заходу, Півдня і Півночі, представники різних етнічних груп почуваються комфортно, навіть у нелегких 1990-х роках, слава Богу, не було етнічних конфліктів. Отже, нинішні провокації й неправда про утиснення російськомовних громадян — це неправдива й маніпулятивна політика північного сусіда, що послав на нашу землю терористів.

**Галина Бондаренко, канд. іст. наук,
провідний наук. співробітник УЕЦ
(родом із с. Бородівське Острозького р-ну
Рівненської обл.)**

Війна прапорів, стрічок і пам'ятників у драматичних подіях українського сьогодення свід-

чить про надзвичайну важливість символічного в умовах інформаційного суспільства. У пострадянський період українська влада мало переймалася цією значимою сферою державного буття. Прийнята 2009 році «Доктрина інформаційної безпеки України» залишилася порожньою декларацією, на відміну від Росії, весь ідеологічний ресурс якої був спрямований на обслуговування її імперських амбіцій. Упродовж 2010—2013 років мені вдалося побувати в експедиціях у місцях компактного проживання українців у Брянській, Белгородській, Воронежській областях та в Краснодарському краї РФ. Перше, що впадало в очі — кольори російського прапора, у які пофарбовані зупинки громадського транспорту, супутникові антени, газові труби та електрощитові. В обласних і районних центрах з'явилися пам'ятники та пам'ятні знаки, присвячені династії Романових (Брянськ), Катерині II (Краснодар), Петру I (Воронеж, Острогозьк). У районах, що були заселені українськими козаками та селянами і де зараз проживають їхні нащадки, провадиться офіційна політика викорінювання, замовчування ролі українства в історії та культурі Стародубщини, Белгородщини, Воронежчини, Кубані. Збережені донині елементи української народної культури (твори народного мистецтва, пісні) вносять у реєстр «русская народная культура» не лише працівники місцевих закладів культури, але й науковці. Добре збережена українська мова повсюди фіксується як місцевий діалект російської. Через відсутність каналів українського радіо та телебачення (навіть у прикордонних районах) місцеве населення позбавлене можливості отримувати інформацію рідною мовою, альтернативну інформацію про події в Україні.

Тим часом в інформаційному просторі Півдня та Південного Сходу України й досі домінують російські мас-медіа. Цілеспрямоване утримання регіону в культурно-інформаційному полі Росії через спеціалізовані видання центральних російських газет («Известия Донбасса», «Комсомольская правда в Донбассе», «Московский комсомолец в Донбассе» та ін.), репортажі російських та місцевих проросій-

ських каналів підкреслювалась причетність Донбасу до творення російської, радянської історії, його єдність із сучасною Росією. Серед ідеологем, що поширювалися за сприяння провладних партій, були ідеї слов'янської єдності та боротьби з фашизмом. При перегляді фотоматеріалів поширених на Луганщині козацьких фестивалів, свят слов'янської культури очевидна відсутність державних прапорів на тлі різноманітних прапорів козацьких об'єднань, більшість з яких представлені російськими громадами. Різного роду антифашистські акції, що проводились у Донецьку та Луганську ще задовго до Майдану, часто мали відверто антиукраїнський характер і проходили під червоними або «гібридними» прапорами. У Луганську та Сімферополі за часів незалежності було споруджено пам'ятники жертвам ОУН-УПА, у відкритті яких брали участь російські державні діячі та духовенство, збудовано пам'ятник Катерині II в Одесі (планувався в Луганську), Олександрю I в Харкові. У Луганську діє Музей жертв помаранчевої революції (Музей на колотих апельсинів).

Відсутність україномовної преси та освіти, антиукраїнська спрямованість багатьох символічних акцій у регіоні — від установаження білбордів із закличками ненавидіти українську мову до домінування свят радянського календаря, — пропагування радянських варіантів вітчизняної історії були факторами, що сприяли культурній відокремленості жителів Донбасу. З цього приводу влучно висловився Віталій Сизов, один з редакторів веб-ресурсу «Новости Донбасса», діяльність якого не раз намагалися припинити через об'єктивне висвітлення подій політичного життя в Україні: «Глупо требовать от местных жителей участвовать в различных акциях, приуроченных к определенным датам в истории Украины. Дончане не выходят на площади в День памяти героев Крут или в День Соборности не потому что им не жаль молодых погибших людей или они не признают соборность государства — нет. Просто у многих из дончан вообще отсутствует такой «файл» в голове, как «День памяти героев Крут» или «День Со-

борности». Глупо требовать от мужчины возрастом за 40 лет, получавшем образование в советской школе, чтобы он вышел в День Соборности на массовую акцию, если он вообще не понимает и не осознает о чем речь. Глупо апеллировать к этому «файлу» в «директории» этого мужчины. С молодежью ситуация немного лучше, но она, в большинстве своем, далека от любой идеологии, а также зачастую наследует семейные стереотипы» (<http://novosti.dn.ua/details/216171/>).

Місцева культурна політика на Луганщині, за свідченням фахівців, ґрунтується на прагненні довести «поліетнічність» краю і головне — суттєву присутність на Луганщині російського етносу. Явища української етнокультури краю, що побутують і донині в селах, залишаються поза увагою науковців та працівників культури. Так, у збірці «Народні пісні Луганщини», виданій Луганським обласним науково-методичним центром (2002 р.), уміщено 17 українських пісень і 33 російські; у «Фольклорній скарбниці Луганщини» (2007 р.) — відповідно 24 і 36 пісень. А із запропонованих на семінарі пісень українських було 3, російських — 5.

Натомість учені-діалектологи стверджують, що «сіл із російськими говірками на Луганщині не більше ніж 10 відсотків (решта 90 відсотків — українські), і поширені вони тільки в трьох районах із 18. Якщо ж не знати цього і робити висновки за творчою продукцією Центру, вимальовується зовсім інша, спотворена етнічна картина Луганщини» (Ірина Магрицька, канд. філол. наук, «Не спешите отделять Донбасс от Украины» http://www.pravda.com.ua/rus/inozmi/svoboda/2012/07/3/6967898/view_print/).

Згадані фактори разом з домінуванням серед населення Донбасу ментальних установок радянської людини з беззастережною вірою в державу, люмпенізація краю зробили значну частину населення держави заручниками «зомбоящика» сусідньої держави. Розпочинати зміни варто засобами просвітництва, зміною програм телетрансляцій та радіомовлення на вітчизняні з наступним блокуванням російських інформресурсів.

**Юрій Бідношія, наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Білої Церкви Київської обл.)**

На мій погляд, корені теперішньої нашої кризи слід шукати в сторіччях бездержавності українців — адже державність УРСР була радше декларативною. Тому в 1991 році ми здобули незалежність, не маючи справжньої політичної еліти, яка була б орієнтована на загальнонаціональні інтереси. До влади прямо чи опосередковано прийшла колишня партноменклатура, яка зрослася з криміналізованим бізнесом. В умовах ринкової економіки ці так звані еліти дбали тільки про власні прибутки, про вузькокланові інтереси. Звідси — провальна економічна політика, відсутність справжніх реформ та модернізації, а відтак і теперішня соціальна напруга. Звідси — тотальне нерозуміння важливості інформаційної безпеки, яка є запорукою нормального функціонування держави. Справді, в Україні ми протягом усіх років незалежності мали, напевно, унікальну ситуацію, коли інформаційний простір багатомільйонної країни був практично відданий сусідній державі. Достатньо ввімкнути телевізор, зайти в книгарню або подивитися асортимент газетних кіосків, щоб переконалися в багаторазовому переважанні російськомовної продукції над україномовною — причому йдеться не тільки і не стільки про мову, як про те, що та російськомовна продукція створювалася в іншій державі — як ми всі тепер переконалися, далеко не дружній...

Ще одним наслідком відсутності політичної еліти з чітко усвідомленими національними інтересами є багаторічне декларування так званої двовекторності розвитку України, орієнтації як

на Європу, так і на Росію. Це призвело до того, що в різних частинах України на практиці культивувалися різні вектори, а це мало наслідком аж ніяк не об'єднання, а навпаки — дезінтеграцію українців, що всіляко насаджувалася антиукраїнською пропагандою, на яку неоімперські сили не шкодували ні зусиль, ні коштів.

Попри все це, ми лишаємося єдиним народом — як етнічною спільнотою, так і політичною нацією. Це зрозуміло всім неупередженим аналітикам. Достатньо показовим є політичний анекдот з російського інтернету: «По телеку сказали, что восточные и западные украинцы — разные народы и что им лучше жить отдельно. Как хорошо, что буряты, чеченцы и русские — один народ...». Тут доречно пригадати англійську приказку «*People who live in glass houses should not throw stones*» («Люди, що живуть у скляних будинках, не повинні розкидатися камінням»). По-нашому це звучить так: «*Не бачить сова, яка сама*». А в сусідів — «*Как аукнется, так и откликнется...*».

**Олександр Курочкін, д-р іст. наук,
головний наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Києва)**

Сьогодні ми є свідками й учасниками драматичного процесу утвердження України як справді незалежної, демократичної, європейської держави. У попередні роки прямування до цих цілей більше декларувалося, ніж здійснювалося на практиці. Нині ж українська нація має реальний шанс зробити кардинальний цивілізаційний вибір.

Нахабна анексія Криму й розв'язання неоголошеної війни в південно-східних областях України остаточно розвіяли міф про «братер-

ську», «дружню» Росію як нашого «стратегічного партнера», «союзника» і «доброго сусіда».

Насправді саме до зубів мілітаризована Росія, яка відроджує імперські традиції самодержавства й сталінізму та залякує весь світ своєю ракетно-атомною потугою, становить найбільшу небезпеку для нової України. Путінський режим, «як чорт ладану», боїться мати під боком вільну, самостійну, квітучу країну, орієнтовану на європейські демократичні цінності. Їй потрібна Україна часів Януковича, якою можна безпардонно маніпулювати, перетворюючи на слухняного васала й економічного заручника. На щастя, Євромайдан 2013–2014 років рішуче поклав край цій рабській залежності.

Крім зовнішньої загрози, Україна має здолати чимало внутрішніх ворогів і невирішених проблем.

Наше суспільство досі не знайшло оптимальної моделі ринкових стосунків, сприятливої не лише для купки олігархів, а й для переважної більшості населення. Бідність, безробіття, низькі зарплати і пенсії, повальна корупція, нечесні суди, галопуюча інфляція тощо — поживний ґрунт для протестних, зокрема сепаратистських настроїв. Це яскраво підтверджує трагічний перебіг подій на Донбасі.

За 23 роки незалежності країни наша правляча еліта, націлена на примноження своїх власних статків, майже нічого не зробила для виховання патріотичної свідомості громадян, для економічної, культурної та духовної інтеграції українського соціуму.

Після ліквідації військової загрози й загальної стабілізації ситуації в країні вирішення цих завдань має стати головним пріоритетом у діяльності нового президента, уряду, парламенту і всього українського суспільства.

Вітчизняні вчені-гуманітарії зобов'язані активізувати свої зусилля щодо подолання ментальних протиріч між Сходом і Заходом, розробити дієві механізми для «цементування» різних етнічних, конфесійних і культурних спільнот у єдину українську політичну націю.

**Любов Боса, канд. іст. наук,
старший наук. співробітник УЕЦ
(родом із с. Білозерне
Новгородківського р-ну
Кіровоградської обл.)**

Природу сучасного конфлікту в Україні, на мою думку, варто розглядати як зовнішню, пов'язану з геополітичною стратегією колишньої Російської імперії. Щодо її внутрішньої складової, то вона зав'язана на політичні та економічні інтереси кланів, які завжди орієнтувалися на «старшого брата». Загальне твердження про те, що Україна у всі часи потерпала від зовнішніх і внутрішніх ворогів її державності, на жаль, набуло реальності й нині. Конфлікт, який ми нині спостерігаємо, також можна простежити і в історичній спадщині південно-східного краю, який від XVIII ст. був плацдармом для імперських експериментів з конструювання нової спільноти чи то «новоросів», чи «нової радянської людини». Отже, багато наших недругів висловлюють сумнів щодо перспективності існування України в її сучасних межах. Проте спробуймо подивитися на це з іншого боку. Численні історико-етнологічні джерела засвідчують, що всі подібні намагання нівелювалися через спроможність українства, хоча і з важкими втратами для себе, непомітно й ненав'язливо акультуризувати будь-яке прийшло населення. Це пов'язано не лише з переважаючою чисельністю українства, але й історичним укоріненням етносу на цих землях. Такі міркування підтверджуються власними спостереженнями та сучасними польовими матеріалами, що були зібрані під час експедицій ІМФЕ на Півдні України. Вони

відбивають складні процеси самоідентифікації населення, склад якого невпинно змінювався та поповнювався. Людей то зганяли з реліктових земель берегів Дніпра, то морили голодом, то засиляли в далекі табори, на великі будови. На наші землі постійно підселяли нових сусідів. Проте згодом навіть ці мешканці складали цій землі гімни, як це було в с. Зміївка, де натхненні шведи нам співали: «Козацька з давен українська земля / Для нас родовою ти стала / До тебе прийшли ми і зблизька, й здаля, / Чужими ти нас не назвала». Здебільшого родові перекази про власне походження мешканців південного краю містять складний комплекс міжетнічної взаємодії. Часто респонденти сумнівалися у визначенні своєї національності. Та, зрештою, називаючи себе громадянами України, визнавали і власну українськість незалежно від мови, якою спілкувалися. Тетяна Карпець з м. Херсона казала: «Мій пра-пра-прадід — турок. Прабабка була гречанка. Так що, хто я така? Я вважаю себе україркою. На російську інколи переходжу, коли звертаюся до наших чиновників і хочу дійсно отримати відповідь зрозумілу. Бо деякі всупереч мені реагують на українську мову не так як треба і можуть казати не те, що треба...». Місцевий краєзнавець Юрій Романенко з Херсона розповідає: «50-й рік — починають будувати Херсонський суднобудівний завод — і знову сюди приїжджають кораблі з Волги і пішло-поїхало. Тобто, практично на сьогоднішній день, як на мене, це вже половина Херсона — це уже приїжджі люди з 50-х, 60-х, 70-х років... і йде певним чином злиття культур, десь перелаштування і тому подібні речі». А депортований бойко Степан Моця із с. Лодино (тепер — Польща) Дрогобицької області Нижньоустрицького району згадує: «Ми як приїхали — нас спочатку називали “бандерами”, “гуцулами”... було важко. Місцеві... ми їх навчали своїх традицій. А потім вони уже почали празнувати наші свята... а потім потихеньку переженілися, пересваталися, перербраталися...». І це найтипівіші інтерв'ю. На завершення приведу фрагмент з розмови, яка

відбулася на Дніпропетровщині з молодим істориком Дмитром Білим: «Саме тут сконцентрований дух, який створив Україну, саме ту, якою вона є і, сподіваюся, буде завжди. Це волелюбна, це сильна, це містична Україна. І недаремно там в часи, коли Українська Народна Республіка боролася за незалежність України, в 19-му році були проекти, що саме от Січеславщина — це саме тут має знаходитися справжня столиця України, саме центр України. І для мене це дуже велика честь, тим більше, що мої предки саме звідси перебралися дуже далеко, на Слобожанщину, потім — на Кубанщину, на Чорномор'я, на Північний Кавказ. І от коло якоесь замкнулося — і я опинився тут, на цій землі...».

Нині від політичної волі керманичів, їхньої державницької позиції залежатиме й подолання наявного конфлікту. Якщо цього не станеться — українство (а нині це вже політична нація) змушене буде знову, як завжди, брати на себе весь тягар необхідних змін.

**Олена Боряк, д-р іст. наук,
провідний наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Москви (РФ))**

У ці дні, коли ми з колегами намагаємося збагнути, що трапилось з нами, з нашим Сходом (і Півднем) зокрема, коли вже у звичному вжитку чути слова «терористи», «сепаратисти», «референдум», «застрілено», «закатовано», «викрадено», то подумки повертаюся в літо 2012 року. Це був рік комплексної етнографічної експедиції до Донецької області. Ми розташувалися в середній школі с. Дем'янівка Першотравневого району. За кілька днів нам

удалося попрацювати в 12 селах чотирьох районів Донеччини, поспілкуватися з багатьма людьми. Неймовірна краса цієї землі, привітні, доброзичливі, хлібосольні люди... Звичайно ж, тоді у нас не було жодного відчуття прийдешньої великої біди. Які там сепаратистські, федеративні або якісь інші настрої?! Хоча вже тоді наші респонденти відкрито висловлювали своє невдоволення правлячими в останні десятиліття політичними режимами, включно з Януковичем: «А ти Януковича бачиш там? Хто був краший? А Бог його святий знає. Всі собі в карман. Мені ніхто не поклав. ... Януковичу поставити [зарплату] 1000 рублів, і хватить йому. Ніяких йому самольотів, ніяких машин. Хай учиться шагать пішоходом. А то скрізь дома поробили, поразживалися, як куркулі. У нас тут начальники. І тепер він без хати, а тут у балке його хата — там робить і уборщиця, і всі, і тоже по тищі гривень получают... У нього сини мільйонери. А скільки він [Янукович] робе? Один год? Два? Ой, мамо, Боже, він покочає нас! Я кажу прямо» (с. Стародубівка, Першотравневого р-ну). Таких висловлювань можна навести чимало. Не могла не вражати загальна бідність (син — старенькій матері: «І не думайте вмирати, хто буде давати пенсію на навчання онука?!»), складні побутові умови, передусім — відсутність питної води (щоправда, із цим фактором якимось «історично» змирилися), відчуття постійного смутку — майже в кожній хаті можна було побачити портрети чоловіків (батька, сина), що загинули на шахті. Запамяталося відчуття приреченості й навіть буденності, з яким нам показували ці портрети. При тому всюди панував невитравний дух «радянськості» — у пам'ятникові юному Леніну, щоправда, пофарбованого в синьо-жовті кольори; активній, на кожному кроці, агітації виключно комуністів (наближалися вибори до Верховної Ради України) — вони не просто закликали голосувати за себе, так би мовити, наочною агітацією, а їздили селами розфарбованими бусиками, розвозили агітаторів по місцевих клубах для особистих зустрічей. На тлі загального зубожіння й занедбаності дивно було споглядати беззаперечну,

майже однастайну відданість старим ідеалам: «Но шо я хочу сказати — главне, що мій батько казав: “Яка б моя жизнь не була, я за Советський Союз. Я правду кажу. Арестуйте мене!”» (с. Шевченко Новоазовського р-ну). Ця «батькова» відданість у переважній більшості перейшла у спадок.

Поїздка регіонами, строкатими за етнічною належністю місцевого населення, складною історією співжиття на тих чи інших землях в межах України, є звичною для нас. Проте склалося враження, що на Донеччині ця багатокультурність, яка виникла тут унаслідок насильницької зміни етнічного складу населення, насамперед через винищення корінного населення в 1933–1934 роках, не «перемололася». Тут усе ще можна почути слово «чужі»: «...мало осталося старожилів, багато чужих людей. Батьки чоловіка з Могильовської області, їх багато приїхало — їх вербували на роботу. Давали жильо». До хаотичного заселення цього індустріального регіону додалася консервація «вбогості» та «гнобленості».

Живучість атмосфери чужості, на мій погляд, значною мірою пояснюється саме тим, що у своїй переважній більшості переселенці опинилися «в степах України» не з власної волі — чого тільки варті розповіді жертв операції «Вісла» (с. Шевченко Новоазовського р-ну). Після того як з великими людськими втратами їм таки вдалося облаштуватися на цих землях, прізвисько «бандерівці» на десятиліття замінило їхні справжні імена («Всюди називали мене “бандерка” — і в школі, всюди. І по сей день так — чоловік нап'ється, і кричить: “Бандерка!”»). Хоча треба віддати належне донеччанам — пошуки взаємних «повсякденних» дотиків мирного співжиття відбувалися досить активно: «У нас борщ був свій, а ми бистро перейшли на їх борщ. А голубці..., вони голубці не робили. На голубці вони бистро перейшли» (с. Шевченко Новоазовського р-ну).

Додамо, що ті, хто облаштував своє життя на чужих, спустошених Голодомором або війною обійстях, визначально відрізнялися від «інших» своєю ментальністю. Ця «чужість»

особливо проглядалася в перегляді російського телебачення (наших респондентів було важко відірвати від чергового російського серіалу або ток-шоу). Ні, ця «чужість» тоді ще не була проросійською, але аж ніяк не була й проукраїнською. Хоча я б не сказала, що місцеве населення виглядало інертним або заляканим — це тепер воно стало таким.

Утім, загальне відчуття якоїсь прихованої, тоді ще неусвідомленої небезпеки було присутнє. Шукаючи пояснення цьому сьогодні, я визначила б як жорстоке, цинічне за своєю відвертістю споживацьке ставлення до населення краю. Владі, абсолютно підконтрольній місцевій олігархії, було вигідно тримати населення регіону без чітких орієнтирів і усвідомленої мети, створюючи умови для консервації процесів загальної люмпенізації. Відповідно було обрано найпростіший і найкоротший шлях — шлях денаціоналізації, нівелювання власної ідентичності. Звідси — корені формувань місцевого «ополчення», вигуків «Росія» та засила прапора чужої держави. Щодо останньої, то це лише продовження її одвічної ненависті до народу України, реалізація її прагнення назавжди поховати мрію українців про незалежну, унітарну державу. Сама вона вже не зупиниться. Питання полягає лише в тому, яку ціну доведеться заплатити нам усім, щоб протистояти й не допустити прямої анексії Донбасу.

**Ольга Поріцька, канд. іст. наук,
старший наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Львова)**

Нинішній конфлікт на Сході та Півдні України бере початок щонайменше із часів Богдана

Хмельницького. Згадаймо, що після Переяславської ради 1654 року та наступних угод в Україні з'явилася і російська (тоді ще московська) адміністрація, згодом активізувалася міграція московитів на українську етнічну територію. За гетьманування Івана Мазепи в 1687 році у так званих Коломацьких статтях мовилося про необхідність сприяння міжнаціональним (а реально — українсько-російським) шлюбом. У XVIII ст. за російської імператриці Анни Іоаннівни було видано таємний указ, який свідчив про те, що для корони пріоритетними були шлюби між українцями та росіянами, що спричинило поступову денаціоналізацію перших. Це супроводжувалося звуженням сфери функціонування української мови аж до заборони друкування, за винятком художніх творів, які для переважної більшості селянства (на початок XX ст. воно становило близько 90 % населення) здебільшого були недоступними. Прошарок української свідомої буржуазії, інтелігенції був дуже незначний через відсутність власної державності, тому ці суспільні стани значного впливу на формування національної свідомості не мали. У подальшому Україна зіштовхнулася з проблемою активної (для російських селян нерідко й примусової) міграції на українську територію, найбільші міграційні хвилі припали на кінець XVIII — XX ст. Минуле століття, позначене війнами, Голодомором, політичними репресіями, супроводжувалося інспірованим Москвою припливом російськомовного населення на територію України. Присутність значної кількості представників панівної російської нації стала причиною асиміляції українців, що, з погляду правлячої радянської еліти, було суголосним боротьбі з ефемерним буржуазним націоналізмом. Радянський період історії України, крім означених чинників, позначився посиленою русифікацією (короткий період українізації 1920-х — початку 1930-х років не вніс значних змін), незважаючи на декларування розквіту національних культур. На жаль, зі здобуттям Україною незалежності політичні еліти держави не приділяли належної уваги формуванню концепції національного духовного розвитку, творенню єдиної політичної

нації. Поверненням до гірших радянських традицій у національній політиці виявилися останні п'ять років, коли помітно згорнулися й до того надто помірковані націєтворчі проекти. Причини трагічних подій, які розгорнулися сьогодні в східних та частково — південних областях нашої держави під гаслами «захисту російськомовного населення», по суті, криються в агресивній радянській політиці (переважно 1970–1980-х рр.) активного зросійщення місцевого українського населення, прищеплення громадянам комплексу меншовартості за умови користування рідною мовою. Фактично в обласних і районних центрах Півдня та Сходу України ця політика триває. І сьогодні нерідко саме жертви тієї насильницької русифікації щосили волають про «ущемлення прав російськомовних», тоді як саме зараз вони повинні з ентузіазмом братися до відродження культури своїх батьків та дідів, звичайно, за державного сприяння. Перебуваючи в експедиційних відрядженнях на Донеччині, Харківщині, Луганщині, ми мали можливість переконатися, що село зберігає прекрасну українську мову, звісно, у вигляді говірки. У с. Троїцьке Слов'янського району нам розповіли про переселенців — турків-месхетинців (приїхали в кінці 1980-х років у час трагічних подій у Нагірному Карабаху), які, зберігаючи власну мову й релігію, опанували місцеву говірку, а їхні діти, навчаючись у школі, володіють українською не гірше від місцевих. На Луганщині вчителі з гордістю розповідали про патріотичне виховання дітей через організацію так званих «Луганів». Водночас діти після навчання в сільських українських (бо саме українською тут спілкуються) загальноосвітніх школах I–II ступенів, змушені закінчувати навчання в райцентрах. Зауважмо, що в районних і обласних центрах цього регіону основною мовою навчання за негласними «вказівками» влади є російська. Випускники таким чином русифікуються. Був ще один чинник: постійна пропагандистська кампанія, яку Росія вела з кінця 1990-х років, знаходячи лояльне сприйняття в населення (значно зросійщене за радянських часів) на Південному Сході України при фактичному потуранні місцевої влади.

Гадаю, що для подолання ситуації, що склалася, слід через засоби масової інформації вести постійну просвітницьку роботу, адресовану різній віковій аудиторії, на тематику, яка була б цікава для жителів усіх регіонів України. Більшої уваги потребує гуманітарна освіта, яка, крім традиційних предметів, має включати українознавство, народознавство (етнографію), що формують світогляд громадянина України. Для цього слід використовувати якісні документальні, художні, документально-ігрові фільми. Не можна забувати також про формування національної ідеї, ядром якої є цілісність нашої держави та спільна праця задля її процвітання. У делікатній формі варто продовжувати політику українізації (адже українці становлять близько 80 % населення України) через навчальні програми в середньоосвітніх школах, вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації.

Мусить бути державна підтримка відродження українського, **україномовного**, кіно, серіалів тощо; я категорично проти двомовних українсько-російських телевізійних проєктів. Це не означає усунення з ефіру російськомовних програм, однак охочі виступати в україномовних проєктах мають послуговуватися державною мовою, як це було в 1990-х роках на телебаченні. Формальне дотримання Закону про державну мову, як це можна було бачити на деяких вітчизняних каналах (до прикладу: ведучий чи ведуча виголошують назву чи мотто програми українською, а решта звучить лише російською), є, на мій погляд, виявом або непрофесіоналізму журналістів, або зневагою до закону і самої мови. Дублювання фільмів, телепрограм іноземного виробництва має здійснюватися державною мовою. Власники телеканалів не повинні диктувати ідеологічну політику каналу, має бути й соціальна відповідальність за приватні телеканали та радіостанції, це варто закріпити законодавчо. Крім того, не можна замикатися на перегляді телепродукції російського виробництва, варто ознайомлювати глядача з якісними програмами, художніми, навчально-пізнавальними

та документальними фільмами європейських держав, у тому числі й наших сусідів-слов'ян, що має скласти об'єктивнішу картину культурного простору.

Також потрібно здійснювати державну підтримку україномовної преси, яка сьогодні є фактично упослідженою, книгодрукування через регулювання податками тощо. Актуальною є державна підтримка національних мистецьких проєктів, фестивалів (прекрасний зразок цього — «Країна мрій», організована Олегом Скрипкою). На мій погляд, мають бути розширені повноваження Національної ради України з питань радіо та телебачення щодо рекомендацій з проблем репертуарної політики: сприяння демонстрації кращих кіно-, телепрограм національно орієнтованого вітчизняного виробництва, уникнення демонстрації «ультрапатріотичних» документальних, художніх фільмів, серіалів російського виробництва, часто дуже тенденційних і створених саме для російського глядача; в українському телепросторі вони виконували переважно пропагандистську функцію на користь сусідньої держави. Гадаю, запропонованими засобами можна подолати інерцію насадженого століттями сприйняття значною кількістю населення української мови як меншовартісної. Звісно, усе це можна втілювати в життя за умови стабільного економічного розвитку України.

Аліна Артюх,
молодший наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Чорнобиля Київської обл.)

Етнічний чинник не є рушійною силою конфлікту на Сході нашої країни. Конфлікт

не проходить по лінії міжетнічних стосунків, мовних уподобань. Українці, росіяни, представники інших етносів України присутні по обидва боки барикад: і серед adeptів унітарної держави, і серед так званих сепаратистів. Ні мотивація «возз'єднання з Росією», ні «повернення в радянське минуле» не є головними у збройному бунті сепаратистів.

І хоча соціологія фіксує на Донбасі доволі високий відсоток тих, хто хоче мати спільне майбутнє з Росією (напередодні кривавих подій на Сході таких громадян було близько 31%), однак метою сепаратистів є НЕ зміни існуючого ладу (у будь-який бік: європейський, ба навіть російський), а консервація кримінально-корупційного устрою, що був зцементований правлінням Януковича й наразі з екзилу дистанційно керується «сім'єю».

Визначальним для групи населення Донбасу, що стала основою сепаратистського руху, є соціальний, а не національний або мовний вектор. Тож варто проаналізувати, до яких верств населення належать ті агресивні чоловіки, що нині збурюють регіон. Це насамперед представники дрібного криміналу (низових ланок організованих злочинних угруповань), люмпенізоване населення, люди, які не мають постійної роботи.

За правління Януковича, утім, як і раніше, кримінальна система Донбасу активно вербувала пересічних громадян до своїх лав: дрібна крадіжка або бійка невідворотно робили людину частиною системи, адже обов'язково закінчувалися ув'язненням, після чого виживання поза системою було неможливим. Відсутність солідарної соціальної допомоги, брак і низька якість соціальних державних програм, байдужість з боку суспільства штовхали людей на слизьку доріжку нелегальних заробітків, тобто в систему, де бандитський солідаризм компенсував брак реальної солідарності суспільства. Соціологи, що проводили фокус-групу в м. Красний Луч Луганської області, зафіксували показовий факт: безробітні, які мусили працювати

на так званих шахтах-копанках, усвідомлювали своє фактично рабське становище. Знали своїх рабовласників, що «кришували» нелегальний видобуток вугілля на Луганщині (вони називали прізвища політика від Партії регіонів, що й нині контролює Луганщину, і дами-політикеси, яка, за іронією долі, опікувалася соціальною політикою в Кабінеті Азарова). Приречені на рабську працю ненавиділи своїх рабовласників, однак збиралися за них голосувати на виборах (!), оскільки найбільше боялися втратити свій нелегальний заробіток.

Особи, умонтовані в кримінальну ієрархію організованих злочинних угруповань Донбасу, не зацікавлені в змінах, адже в такому разі вони втрачають частку в кримінальному бізнесі (чи то в обігу наркотиків або контрафактного спирту, чи то в нелегальному видобутку вугілля тощо). Представників кримінальних угруповань цілком улаштував би такий самий статус того квазідержавного утворення, яке вони намагаються нав'язати суспільству, як, приміром, статус Придністров'я чи Абхазії. Адже для трафіку наркотиків, як і для нелегального видобутку стратегічного антрациту, справжня держава не потрібна. Мало того, держава в цьому навіть зайва.

Крім сепаратистів-терористів, на сцені часто з'являються ті, кого називають «мирними жителями». Цей сегмент сепаратистського руху — люди із патерналістськими настроями, зубожілі до такої міри, що будь-яка подачка, якої не треба відробляти важкими фізичними зусиллями, викликає комплекс щирої вдячності й відданості тому, хто подає. Ці люди (здебільшого пенсіонери) також є жертвами низьких соціальних стандартів суспільства. Вони вірять у великі російські пенсії, у «доброто царя», який, на противагу поганим вітчизняним патерналістським вождем, даватиме їм більше. Міфологічна картина світу рятує їх від надзорської реальності, утоми й безнадії.

Отже, з виконавцями головних ролей у спектаклі «Федералізм» усе зрозуміло. Вони

не сходять з екранів ТБ, хоч обличчя більшості сховані під балаклавами. Їх упізнають учасники донецького Майдану: «Одного я хорошо знаю. Две ходки за кражу».

То хто ж замовники безладів на Донбасі? Прямих доказів, щоб відповісти на це запитання, напевне, немає. Однак ми можемо виокремити мотиви, що спонукають еліти підтримувати сепаратистський рух. Кришування нелегального бізнесу дозволяло непомірно збагачуватися політикам та бізнесменам, які контролювали ті чи інші регіони. Якщо частка збагачення від нелегального бізнесу (який не обкладається податками) значно перевищувала легальний дохід, умовно кажучи, «бізнесмена», то він не зацікавлений в адаптації до європейських стандартів. Йому набагато вигідніше, опосередковано смикаючи за ниточки персонажів, що влаштовують безлади, продовжувати ловити рибку в мутній воді. Ще один імовірний мотив для підбурювання заворушень на Сході — це незацікавленість окремих топових політиків у проведенні виборів через страх їх програти.

Безперечно, що головним зацікавленим у дискредитації й руйнуванні України всілякими шляхами й методами є Путін, для якого сильна й ефективна Україна означає кінець перебування на верхівці піраміди імперської влади. Про це написано і сказано дуже багато. Тому зосередимося на внутрішніх чинниках того, що відбувається.

Який соціальний склад тієї частки населення Донбасу, що активно обстоює єдність України? Які групи населення Донбасу орієнтовані на Київ і зацікавлені в перемозі європейських цінностей на теренах України? Це насамперед ті громадяни Донеччини та Луганщини, які мають постійну поважну роботу (шахтарі, наприклад) або / і власний бізнес (малий або середній). Ці доволі свідомі члени громад цілком готові до створення справжнього профспілкового руху чи об'єднань бізнесменів (що також за своєю суттю подібні до профспілок). Руху, який більш ніж два десятиліття тому змінив обличчя Польщі.

ЩО РОБИТИ?

1. По-перше, треба продовжувати АТО, у разі підвищуючи її ефективність, працюючи на результат. Результат — це знешкодження як головних організаторів терору, так і викриття й покарання замовників. Друге — найбільш проблематичне. Корпоративізм еліт призводить до тотальної безкарності нашої «квазіаристократії». Саме цей чинник (те, що замовники належать до вищих ешелонів політикуму й бізнесу) породив геть шкідливу тезу про необхідність «домовлятися» з озброєними людьми, які в адміністративних будівлях під російським прапором влаштовують катівні.

З кримінальними структурами, що тримають сотні заручників, піддаючи їх жорстким тортурам, жодних домовленостей бути не може. Домовленості з криміналом називаються «договорками» і є шляхом до деградації не лише регіону, але й країни в цілому. Та й, власне кажучи, ми не знаємо (хоча й здогадуємося), де голова цього «спрута». А домовлятися з ногами не має сенсу. Складається враження, хоча й не підтвержене прямими доказами, що саме ті, хто закликає «домовлятися», і є політичними замовниками безладів.

Необхідно чітко, цілеспрямовано, адресно й підготовлено знешкоджувати терористів (особливо — верхівку сепаратистського руху). Кожна операція має бути чітко спланована.

Крім того, бійці спецзагонів та нацгвардії мають невідкладно отримати необхідне для спецоперацій екіпування (тепловізори, прибори нічного стеження, бронежилети тощо). На придбання цього можна витратити кошти, зібрані всім загалом через СМС (витрати суспільних коштів мають проводитися максимально прозоро й супроводжуватися звітами online).

2. Потрібно невідкладно проводити ротації в міліції, СБУ, прокуратурі. На Донбасі варто взагалі повністю замінити склад міліції. Аргументи, що, мовляв, масові звільнення призведуть до того, що міліціанти підуть на службу до терористів, не варті доброго

слова. На Донбасі люди в міліцейській формі вже давно тісно співробітничать з терористами. Небезпечно те, що вони мають доступ до стратегічної інформації.

Необхідно кардинально змінювати склад міліції на Сході. Є колишні міліціанти, що постраждали від режиму Януковича, є патріотично налаштовані мешканці Донбасу, що могли б нести службу в лавах міліції. Дуже важливо сьогодні підняти офіційну зарплатню міліціонера, зробивши її гідною, бо від того, хто стане до лав міліції, занадто багато залежить. Для звільнених з роботи, якщо вони не були спіймані на злочині або службовій недбалості, потрібні програми соціальної адаптації.

Треба також звільнити всіх міліціонерів, які отримали українське громадянство після 2009 року. Потрібно перевірити кожного офіцера на лояльність до України.

3. По-третє, досить скаржитися на диявольську дієвість російської пропагандистської машини. Потрібно відповідати на виклики інформаційної війни та відкривати власний інформаційний фронт. У східних і південних регіонах України дуже відчутним є брак об'єктивної інформації. Тому конче необхідно знайти кошти для газети «Краще з Інтернету», де б давалася повноцінна картинка того, що відбувається, а також аналіз поточної ситуації. Статті слід обирати з «Укрправди», «Лівого берега», «Дзеркала тижня», «Ліги. net», «Цензора. net» та ін. Кошти на видання й розповсюдження пропоную со-лідарно зібрати з громади.

Коли дивишся на величезну кількість телевідео, комерційних виступів на ТБ, агітнаметів, білбордів, кілограмів макулатури у вигляді гламурних портретів і календариків та іншого агітаційного матеріалу, якось дуже сумно стає від диспропорції кількості інформації про «себе коханого» чи «себе кохану» поряд із разючим браком інформації про країну і її потреби. Дорого випускати газету про ситуацію в Україні? грошей немає? А на газети про свій життєвий і творчий шлях кошти завжди

чомусь знаходяться. Коли споглядаєш цей бум зовнішньої реклами тих, з ким ми й так непогано знайомі, спадає на думку Блокове «Скільки б vyšло портянок для ребят, а ведь каждый раздет, раззут».

Тож годі оплакувати програш України в інформаційній війні й гайда робити газети та листівки для рідної країни. Продемонструвавши справжню відданість вітчизні, пустивши частину своїх безрозмірних виборчих бюджетів на інформування жителів Сходу й Півдня (можна і Криму), політики дією доведуть свою небайдужість до рідної землі. Піар про пророблену роботу набагато дієвіший, ніж розповсюдження відфотошопленого глянцю.

4. Крім інформаційного фронту, треба відкривати й просвітницький. Необхідно перетягнути на бік України якомога більше громадян, наразі налаштованих нейтрально, і тих, що нині вагаються. Потрібно пояснювати, як демократична процедура, гарантії прав і свобод, дієве місцеве самоврядування можуть позитивно вплинути на якість життя, як за умов торжества права громадянин може обстоювати свої інтереси та інтереси своєї соціальної групи.

5. Наразі найважливіше для влади — це формування програм розвитку регіону і програм соціальної підтримки незахищених верств населення. Програма реформ має формулюватися в контексті постійного діалогу зі свідомими громадянами Донбасу, які можуть чітко сформулювати проблеми регіону, а також з експертним середовищем. Цей діалог також потрібно всебічно висвітлювати медійно й листівково, щоб громадяни Сходу розуміли: вони у фокусі турботи владного менеджменту. Треба також подбати про залучення інвестицій на Донбас (багато говорилося про вторинну переробку териконів, однак ніхто не був зацікавлений у розвитку цього бізнесу). Потрібно всіма силами піклуватися про створення робочих місць у цьому регіоні.

Необхідна також кардинальна реформа судочинства (виведення судової гілки влади

з-під політичного впливу), дієва й радикальна реформа пенітенціарної системи! Щоб той, хто, згідно з висловом Марка Твена, «вкрав булку», не ставав заручником того, хто вкрав мільярд. Регіону також потрібне реформування міліції відповідно до кращих європейських взірців.

6. Спонування і всебічна підтримка розвитку профспілкового руху на Донбасі. Робимо свою Солідарність зі свідомих робітників Сходу.

7. Виклики сьогодення вимагають створення бази для переселення мирних громадян з проблемних районів. У зв'язку із цим треба провести ревізію житла в містах і селах України. Нині є багато сіл, де стоять порожні хати, куди можна було б переселити біженців.

Є багато незаселених житлових кварталів у містах: будинки будувалися для відмивання грошей з порушенням законодавства. Через кризу квартири в наддорогих будинках ніхто не купує. Вони стоять напівпорожні. Багато хто з «інвесторів» цих будівель — «у бігах». Ретельні розслідування по кожному об'єкту, доведення незаконного характеру будівництва, конфіскація — це той шлях, який дозволить надати житло переселенцям зі Сходу. Можна запровадити гуманні програми, які дозволять більш заможним східнякам і кримчанам поступово виплатити вартість квартир. Про менш заможних має потурбуватися держава.

Треба також створити мирний коридор для евакуації мирного населення.

Чи є серед політиків носії політичної волі для забезпечення реальних змін в інтересах людини? Політики сьогодні мають чітко усвідомити: або вони зроблять все можливе й неможливе для забезпечення права, дієвої демократії, соціального захисту, гідних умов існування, або завтра вони обов'язково підуть у безславне політичне небуття. Думки про збільшення особистої влади в наш тривожний час прирівнюються до політичного мародерства. Подумаймо про Україну.

**Олександр Васянович, канд. іст. наук,
наук. співробітник УЕЦ
(родом із с. Мелені Коростенського р-ну
Житомирської обл.)**

Аналізуючи сучасну політичну ситуацію в Україні, особливо в її східних областях, можна виділити як внутрішні, так і зовнішні чинники такої ситуації, причому зовнішні є визначальними. Якщо заглянути вглиб російської історії, то можна помітити, що вся вона складається із суцільних інтриг, суперечностей, дворцєвих переворотів, пошуків внутрішніх і зовнішніх ворогів для досягнення власних потреб. Українцям у цій історії відведено роль вічного ворога, якщо вони не погоджувалися з діями офіційної влади. Так, тривалий час усіх незгодних українців називали «мазепинцями», пізніше — «петлюрівцями», нині — «бандерівцями». Важливу роль у сучасній ситуації відіграє інформаційний простір, тому російські засоби масової інформації неодноразово тиражують неправдиву інформацію про українські події. Росіянам, загалом, притаманна сліпа віра в «добраго царя», тому кожне слово Путіна виглядає як істина в останній інстанції. Саме з такою метою по всіх каналах прозвучало висловлювання про незрозумілі причини передачі в 1920-х роках частини наших нинішніх територій до складу України. Споживачі інформації сприймають її, не задумуючись про національний склад та заселення цих територій, юридичні норми, закріплені Універсалами Центральної Ради тощо.

Гадаємо, що винесення на перший план етнічних проблем не має жодних на те підстав. Етнографічні експедиції до східних об-

ластей України, на мою думку, не показали серйозного протистояння між різними регіонами чи етносами. Помітно певне стереотипне сприйняття представників різних регіонів, що характерне не лише для Донбасу. Зокрема, сформувалося уявлення, що в західноукраїнських регіонах більше звичаїв, традицій, тому під час опитування респонденти досить часто підкреслюють, що в них немає нічого цікавого, пропонують поїхати в західні області України. Болючіше сприймають жителі краю мовне питання, хоча воно також надумане. Скажімо, під час експедиції на Харківщину 2007 року один з російськомовних респондентів бідкався, що з приходом «помаранчевих» почалися утиски російської мови. На моє запитання: «Чи розмовляють в Дворічанському районі російською?» — він щиро відповів, що там майже всі спілкуються лише українською. У приазовській експедиції 2012 року, коли активно обговорювався і приймався Закон України «Про засади державної мовної політики» довелося зіштовхнутися із цілком протилежними поглядами щодо нього. Зафіксовано суто меркантильне пояснення прихильності до російської мови без глибокого аналізу причин такої ситуації. Так, жителька с. Берестове Бердянського району Запорізької області виступала за російську мову, пояснюючи, що її внук, мешкаючи в Росії, здобув гарну освіту, проте не може влаштуватися на роботу в Україні, бо не знає української мови. Натомість жителька с. Козацьке Новоазовського району Донецької області, переселенка з колишнього Хирівського району Дрогобицької області (нині — територія Польщі), зустріла мене словами: «Що Ви там у Києві робите, що тепер у нас буде російська мова?»

Серед внутрішніх причин варто виділити політичну складову, адже «Партія регіонів», яка традиційно вже багато років контролює Донбас за рахунок пропагандистської політики, використовує демагогічні заяви про важливе місце цього регіону в Україні. Тому нині серед населення Сходу України сформувалася надто міфологізована винятковість Донбасу.

Такої ситуації можна було б уникнути в разі існування української національної ідеї, яка працювала б на згуртування нашого суспільства. Вагому роль у формуванні єдності суспільства має відігравати виховання молодшого покоління. Тому надалі важливо звертати увагу на освіту та виховання учнів. Гадаю, що у вирішенні цього питання має бути комплексний підхід, який би гарантував учителям адекватне матеріальне заохочення при їхній кваліфікованій роботі. Необхідно також звернути увагу на формування українського інформаційного простору. Поки складно сказати, як можна домогтися довіри до українських теле- та радіоканалів, але в цьому напрямку потрібно працювати. Можливо, це буде державна програма, яка працюватиме на формування національної ідеї.

**Зоя Гудченко, канд. архітектури,
старший наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Полтави)**

Неоголошене проникнення російських військових в Україну навесні 2014 року приголомшило не тільки наших співвітчизників, а й увесь цивілізований світ. Куди поділися московські міфи про спільне етнічне коріння, братерську єдність, вічну дружбу братніх народів та інші «мантри», розраховані на заколисування нашої національної свідомості.

Російською агресією було порушено меморандум 1994 року про гарантування безпеки України в обмін на без'ядерний статус нашої держави. Як наслідок — зруйновано світову систему безпеки, побудовану після Другої світової війни.

Анексія Криму під приводом захисту російської частини населення півострова виявилася лише першим етапом далекосяжних планів Кремля щодо насильницького повернення України у свої «братерські» пута. До цього російська влада почала готуватися вже давно, зразу ж після розпаду СРСР. «Газові війни», усіякі економічні утиски, а головне — могутня інформаційна війна проти України супроводжували протягом усіх років незалежності відносини між двома країнами. Наступні кроки Росії — координаційна, фінансова, збройна підтримка сепаратистів у південно-східних областях силами української «п'ятої колони» та російських диверсантів. Мета цього — розкол України, її поступове розмивання як держави та поглинання Росією.

Що стало пусковим механізмом для кремлівської агресії проти України? Президент Російської Федерації Путін не міг змиритися з перемогою Євромайдану в Києві, з різким зростанням громадянської свідомості українців та пробудженням вільного духу нації. Адже це становило реальну загрозу для диктаторського режиму в самій Росії.

Отже, не викликає сумніву політична складова присутності російських військових на теренах України.

І не дивно, що російська еліта підтримала свого керманіча. «У Росії деспотизм є на троні, а тиранія — всюди», — ще в першій половині XIX ст. констатував французький письменник і мандрівник Астольф де Кюстин, автор книги «Правда про Росію». Ментальність росіян — «собирателі земель», тобто загарбників, схильних до розбою, і тепер, як завжди, керує діями та думками навіть освічених людей. Іншою є ментальність українців — споконвічних землеробів, захисників рідної домівки, у підсвідомості яких закарбовано демократичні засади суспільних відносин.

За цивілізованих форм стосунків між незалежними державами своєрідність кожного з народів не призводить до розбрату. У разі відвертої військової агресії, на кшталт путінської,

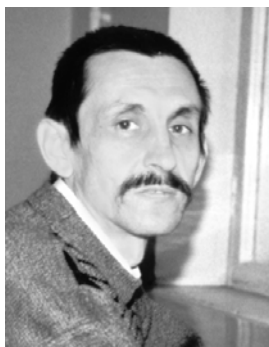
генетична пам'ять нашого народу прокидається, починає діяти на повну потугу. Ми шукаємо корені російської експансіоністської політики і знаходимо їм пояснення в історичному та політичному минулому народу.

**Людмила Пономар, канд. іст. наук,
докторант УЕЦ
(родом із с. Яблонівка Макарівського р-ну
Київської обл.)**

Події на Донеччині, Луганщині є залишками радянської політики з творення цінностей тогочасної системи — зокрема, асиміляційної національної політики, формування «советского человека», фальсифікації історії. У 2000 році під час експедиції у Донецьку область наші колеги зі Слов'янська (зосібна С. М. Швидкий), скаржилися на спротив місцевого начальства щодо відкриття української гімназії («У нас здесь все русские, нам она не нужна!») С. М. Швидкий говорив, що в їхній бік летіли навіть звинувачення в націоналізмі. Розвінчували цей міф про відсутність українців уже поїздки в найближчі села. Наша експедиція проїхала 10 км від Слов'янська, у село Хрестище. Нас зустріло давнє українське село з багатою традиційною матеріальною культурою: житлом, одягом, народними стравами, українською мовою з характерними рисами народної говірки, збереженням календарної пісенної обрядовості. Діти співали українські веснянки, щедрівки, і ми звернули увагу на східний антропологічний тип багатьох із них. Ми дізналися, що сюди переселили 50 сімей турків. Місцева вчителька розповіла, що всі діти розмовляють, співають українською,

уважають себе українцями. Як етнологи, ми розуміємо, що це природно, адже коли домінуючою, сильною є традиційна українська ніша, українське оточення, то українська ідентифікація є органічною. Особливо показовою на підтримку цієї думки була поїздка в село Маяки, що неподалік від Святогірського монастиря. Я відразу помітила нехарактерне для українських сіл розміщення печі — вона була винесена від напільної стіни майже на середину хати. «У Вас російське село?» — запитала я в інформаторки. — «Ні, ми українці», — у відповідь. Я питала про звичаї, господарювання — справді, все як по всій Україні. Поцікавилась історією появи села і з'ясувалося, що землі були подаровані царем якомусь російському дворянину у ХІХ ст., який привіз із собою своїх селян («дворню»). Про українську більшість краю свідчить і наявність Музею народної культури українців просто неба у Прилісному. Однак для переселенців з Росії — у 50-х — 60-х роках ХХ ст. (до речі, іноді вони селилися в селах, де населення повністю вимерло у час Голодомору 1933 року) це було продовження їхнього радянського — російського середовища. Основний спротив українській мові, державності чинило в основному начальство Слов'янська, яке також приїхало в цей край у 60-х — 70-х роках ХХ ст. (я зустрічала представників з Архангельська, з північних районів). Патріотично налаштовані українці, які прагнули підтримати рідну мову, символіку, у 2000-му й пізніше неодноразово зазнавали переслідувань. Тут можна говорити про те, що політика в напрямку зміцнення української державності не проводилася по-справжньому. А вкорінення російської мови, церкви, міфів про «бандерівців», фальсифікації історичних подій — усе це пояснює переслідування українськості тепер. Який вихід? Захищати Україну, українців, і росіян, які вважають себе громадянами України. А в час стабілізації проводити правдиву національну політику, що вимагатиме кропіткої роботи у всіх галузях життя — економіці, історії, культурі.

**Василь Балушок, канд. іст. наук,
провідний наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Лохвиці Полтавської обл.)**

1. Облaстi, якi в основному стали базою революцiї 2004 та 2014 рокiв, є дуже давньою етнiчною територiєю українцiв та ареалом Української цивiлiзацiї. Це українські землi, якi входили ще до складу Київської Русi, а в новiтнi часи — Центральної Ради. Тобто мовиться про терени, де дiють потужнi глибиннi тисячолiтнi українські традицiї. Решта українських земель на схiд i пiвдень вiд означеної територiї є зоною вторинної української колонiзацiї. Крім того, на Сходi й Пiвднi проживає досить багато нацменшин. Проте, окрiм Криму, пiвденно-схiднi терени нашої держави є переважно українськими як за етнiчним складом, так i за змiстом побутуючих традицiї. Особливо сильнi українські традицiї на Херсонщинi та Миколаївщинi, куди свого часу було переселено багато людей iз Захiдної України й у такий спiсiб пiдсилено український елемент.

2. На Донбасi зосереджено величезний масив специфiчного з етносоцiального погляду населення: там найбільше людей асоцiальної поведiнки — без певних занять, осiб, якi вiдбули ув'язнення, та iн. На Донбасi чимало людей, не пов'язаних з мiсцевим етнiчним i етнокультурним середовищем; вони мають дуже специфiчну ментальнiсть, помножену на їхню велику кiлькiсть. Саме це середовище витворило замiшану на кримiналi так звану донецьку «елiту», яка до того ж перебуває пiд впливом Росiї й зорiєнтована на сепаратизм.

3. Як показали дослiдження (С. Арутюнов, «Народи й культури» та iн.) усi етно-

нацiональнi спiльноти творяться мережами вiдповiдних iнформацiйних комунiкацiї. Кожна нацiя має власну мережу, силами якої забезпечує переважну бiльшiсть своїх iнформацiйних потреб. Але Україна такої мережi не сформувала й по сьогодні, вона перебуває в зонi дiї російської iнформацiйної мережi, i власне українські iнформацiйнi комунiкацiї лише доповнюють її. При цьому українські за змiстом iнформкомунiкацiї присутнi не рiвномiрно на всiй територiї України: Схiд i Пiвдень перебувають переважно поза зоною їхньої дiї. У Європi, де територiї колишнiх колонiї та колишнiх метрополiї сусiдять упритул, поставити межу впливовi других на перших можна, як зазначає Б. Андерсон («Уявленi спiльноти»), лише витворивши межу в офiцiйному мовленнi та в мовленнi засобiв масової комунiкацiї, якi охоплюють територiю всiєї держави. Мова переважної бiльшостi засобiв масової комунiкацiї в Україні — російська, значною мiрою вони російськi i за змiстом. Схiд та Пiвдень узагалi перебувають в зонi майже неподiльного впливу російських ЗМi. Влада також робила все, щоб українська мова тут майже не звучала i в державно-офiцiйній сферi. Причому до цього причетна безпосередньо й київська влада. Останнi подiї в Криму та на Донбасi якраз i є наслiдком усього цього. А весь той огроми російськомовних газет, журналiв, книг, радiо-, телепередач та фiльмiв спостерiгався в Україні i був запущений у життя не без допомоги офiцiйного Кремля, щоб українцi, не дай Боже, не усвiдомили себе окремою вiд Росiї спiльнотою. Найсильнiшою його дiя була в Криму та на Донбасi. I саме через це Росiя й сепаратисти так уперто чiпляються за державний статус російської мови. Адже якби цей статус їм удалося проштовхнути, то в Україні виник би мовно-iнформацiйний бар'єр мiж її Заходом та Сходом, водночас Схiд мовно-iнформацiйно був би надiйно пристiбнутий до Росiї, що призвело б до розколу нашої краiни.

4. Виходячи з вищесказаного, потрiбно, по-перше, при побудовi модерної української громадянської нацiї насамперед спиратися на

центральному регіону з давніми українськими традиціями. Адже, як відомо, сучасні громадянські нації хоч і будуються всім населенням країни, проте в їхній основі завжди лежить автохтонна етнічна більшість, її історія та культура. По-друге, шукаючи компромісних рішень, поступатися в принципових питаннях в жодному разі не можна, оскільки «асоціальне перекотиполе» українського Сходу сприймає лише позицію сили. По-третє, Україні вкрай необхідно вибудувати власну потужну мережу інформкомунікацій і по-можливості витіснити з інформаційного простору країни російські інформкомунікації. По-четверте, загальноукраїнські ЗМІ та інші засоби масової комунікації мають стати україномовними, а іншомовні можуть мати право на існування лише як регіональні. Так витвориться необхідна для формування справжньої української незалежності та національної самосвідомості межа між Україною і Росією. У свідомості жителів України має закріпитися стереотип, що вони, незалежно від мови спілкування та регіональної мови, живуть в окремій країні, де мовою загальнодержавних — загальнонаціональних комунікацій є зовсім інша, ніж у сусідній Росії.

**Інна Щербак, канд. іст. наук,
старший наук. співробітник УЕЦ
(родом із с. Грушківка
Кам'янського р-ну Черкаської обл.)**

Немає потреби зайвий раз переконувати тих людей, які добре знають історію України, що землі Півдня і Сходу впродовж віків були населені українцями. А для тих, хто з

певних причин не володіє цією інформацією й недостатньо цікавився історією землі, на якій народився, виріс і живе, зацентруємо увагу на окремих моментах історичного розвитку цих регіонів. Східний регіон з XVII ст. заселяли вихідці з Подніпров'я та Лівобережжя й офіційно він називався «Слобожанщина». Сьогодні цей регіон охоплює територію Сумської, Харківської та північних районів Луганської і Донецької областей. Назва «Слобожанщина» застосовується як істориками, так і етнографами для означення одного з історико-етнографічних регіонів України, що представлений своєрідним етнокультурним комплексом — невід'ємною складовою загальноукраїнського. Проте з кінця XVIII ст. Слобожанщина планомірно втягувалася російською владою в ареал імперських економічних і політичних процесів. Як і кожна імперія, російська проводила агресивну політику денаціоналізації, знищення історичної пам'яті й культурної самобутності краю. Поглибила цей процес індустріалізація регіону в другій половині XIX ст. — для роботи на промислових підприємствах із центральних регіонів Росії систематично завозили нові трудові ресурси. Радянська влада зробила свій, не менш потужний внесок в імперську політику денаціоналізації українського населення краю, особливо в промислових центрах (містах і містечках) для досягнення поставленої мети — створення квазіспільноти «советський народ». На жаль, і в часи незалежної України жодна влада не приділяла уваги спеціфіці регіону і його історико-культурному розвитку. Пострадянський синдром не був подоланий, чим тепер і скористалася російська неоімперія, успішно провівши заздалегідь підготовлене інформаційне «зомбування» населення.

Щодо Півдня України, то освоєння його земель аж до Північного Причорномор'я у XVIII ст. було здійснено запорозькими козаками. Вони брали участь й у війні Росії проти Туреччини. З її завершенням переважна більшість запорожців була виселена

на Кубань. Натомість на новозагарбаних землях постали нові міста, здебільшого портові — Одеса, Миколаїв, Херсон, які стали потужними військовими центрами Російської імперії. Це супроводжувалося переселенням значної кількості етнічних росіян на окреслені території та символічним означенням усіх цих діянь іменем імператриці Катерини II. Імперська політика Росії насаджувала в умах місцевого населення ідею про споконвічність такого статус-кво цієї території. Як і на Слобожанщині, так і на Півдні України в царські й радянські часи проводилася політика русифікації та стирання національної матриці українців у промислових центрах.

Набагато менше імперська іржа виїла історичну та етнокультурну пам'ять у сільського населення краю. До сьогодні старші люди в селах розмовляють батьківською українською мовою, пам'ятають свої звичаї та обряди, які передавалися від покоління до покоління, й усвідомлюють себе українцями. Про це свідчать численні інтерв'ю, записані мною під час польових досліджень у селах Півдня і Сходу України. І що показово — ніхто із звичайних людей, з якими я мала бесіди — чи то росіянин, чи то українець, які мешкають тут спільно в межах певних населених пунктів, не висловлював неповаги до свого сусіда з приводу його національного походження. Для населення названих регіонів це не має принципового значення, цінуються людські чесноти та моральні якості — порядність, готовність допомогти в біді, вміння порадити за успіхи сусіда. Звичайно, на побутовому рівні не обходиться і без певної частки легкої іронії чи жарту з приводу деяких національних рис характеру.

Тобто причини проблем, привнесених на нашу українську землю, треба шукати у відповіді на запитання: «Кому це вигідно?». Як кажуть, висновки робіть самі.

На мою думку, тільки розумна виважена етнонаціональна політика держави, увага до економічно депресивних регіонів Півдня та Сходу, забезпечення людей роботою та повер-

нення їм розуміння «чиїх батьків вони діти» не дасть жодного шансу неоімперіалістам розшматувати і знищити Україну.

**Олена Таран, канд. іст. наук,
наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Перм (РФ))**

Україна сьогодні опинилася в глибокій політичній кризі, спричиненій загостренням протистояння між Росією та Заходом. Історична доля нашої держави, на жаль, — бути своєрідним буфером між цивілізаційними світоглядами. Курс України на загальноєвропейські цінності активізував агресивне поширення російського націоналізму на ті території України — Схід та Південь, — де відчутна частка російськомовних громадян України в містах, індустріальних центрах.

Відсутність послідовної державної політики з національної безпеки в Україні, стратегії розвитку, яка мала оформитися в геополітичну стратегію відразу після 24 серпня 1991 року, призвела до «тихої» ментальної русифікації Донбасу та Півдня, яка підживлюється східним сусідом через його засоби масової інформації, меседжі маргінальних політиків.

Козирною картою в кремлівській грі є мовне питання: якщо говориш російською — ти апріорі росіянин. Державна двомовність, якої так прагне для України політикум Росії, призведе в нашій державі до утвердження на практиці одномовності в її колонізаторському розумінні. Історичні уроки доводять, що мовна карта є для Росії не лінгвістичним питанням, а політичним. Для прикладу можна навести спроби ініціювання Росією створення

автономної за мовним принципом території на північному сході Естонії в 1993 році, коли РФ намагалася захистити російськомовних громадян Нарви та Сілламяе від естонських «націоналістів». Толерантна політика естонських державних лідерів змогла зберегти суверенність країни.

Лише позбувшись «совковості» мислення, можна буде побудувати міцну монолітну націю, здатну подолати будь-якого агресора.

**Юлія Буйських, канд. іст. наук,
молодший наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Києва)**

У тих умовах, що склалися на сьогодні, надто важко спрогнозувати хід подій та їхні наслідки. Усім, хто пройшов Майдан, фізично боляче зараз згадувати зиму й усе те, що сталося з нами, що безповоротно змінило нас. Почалося все з того, що певна кількість активних, свідомих, небайдужих громадян, які в очах чинної влади були умовно «слабкими» та «безправними», зібралася й дала зрозуміти, що не дозволить використовувати себе і своїх дітей як рабів, обмежувати власні права та свободи. Революція Гідності, як і більшість революцій, мала цілком еволюційну причину. Тобто інспірують революційні рухиті, хто хоче змінити старий лад, владу, саму систему. Але еволюційний шлях тут виявився неможливим. Люди боролися за себе. Уперто, важко, з величезними втратами, масштаби яких нам ніколи не досягнути. Фактом є те, що будь-яка революція веде до змін у суспільстві — нерідко вкрай болісних. Такий історичний закон. Часом доходило до воєн і

вtrat територій. Однак здобутки революції, усе те конструктивне, що вона виборола, треба захищати. Інакше — «маємо те, що маємо», коли вкотре влада опиняється в руках «старої команди», яка перефарбовується.

Тим часом у суспільстві наростає непорозуміння й небажання чути один одного. Трагічні лютневі події у Києві на Майдані Незалежності та окупація Криму стали ще одним каталізатором перевірки нашого суспільства. Особисто я вже геть інтоксикована нерозумінням та «рванням-сорочок-на-собі» з обох «сторін». Коли хтось удається в будь-які крайнощі і готовий тебе на відстані образити й ганьбити просто тому, що ти інший, це вже, здається, край, до якого ми дійшли. Є, безумовно, речі дуже принципові, як-от територіальна цілісність країни, з порушенням якої миритися не можна. А є діалог. Є спілкування. Якщо людина не йде на діалог, не чує, то все заходить у глухий кут. Це боляче визнавати, але всі роки нашої незалежності діячі будь-якої політичної сили лише поглиблювали тріщину між усіма нами, Сходом і Заходом, Півднем і Північчю та, зрештою, тільки культивували несприйняття Києва всіма. Якщо ж уважно придивитися, на чому будувалася передвиборча кампанія всіх кандидатів у президенти, партій у Парламент України (тобто на регіональних відмінностях, які переростали в передвиборчих дебатах у розбіжності), то можна помітити, що це завжди зводилося до примітивного бінарного коду: добре / погано, захід / схід тощо.

Будемо відвертими: 23 роки ми були «фіктивно» незалежними, бо жили в СРСР, який існував в іншій формі, на іншому рівні. Україна як держава не проводила грамотної національної політики, розумної політики. Не було ані інформаційної політики, ані ідеологічної. Національна ідея просто стала засобом політичної спекуляції. Сьогодні ми пожинаємо плоди цього державного занехання. І міфи про Схід і Захід, Бандеру, східняків, західняків, фашистів, нацистів, Правий сектор, «колоратів» — це частина цього.

Як кажуть, час загоює рани, лікує. Ніхто не знає, що далі, як воно буде. Багато питань. Ще більше домислів і міфології. До того ж між усіма нами розпалюють ворожнечу. Комусь це вигідно. Хтось таки хоче домогтися того, щоб усередині України всі враз пересварилися. Хочеться в усьому розібратися, але чим далі, тим більше я розумію, скільки ми не знаємо, скільки від нас приховано. І в такі тяжкі часи дуже важливо якось зберегти людину в собі. Треба зупинитися! Стримувати себе в огульній риториці та взаємних звинуваченнях. З огляду на моделювання ситуації олігархами видається, що всі ми — пішаки в чужій грі. І всі в результаті можемо стати жертвами. Ми поділилися на два (або й більше) ворогуючі табори. Утім, мені здається, що насправді більшість пересічних людей і на Заході, і на Сході, і на Півдні, і в Центрі хочуть одного й того самого. Просто ми катастрофічно один одного не чуємо — смерті і трагедії останніх тижнів свідчать про це. Не відкидаючи негативних наслідків агресії РФ, хочу сказати, що нам треба вчитися терпимості й толерування культурно-мовної іншості. Радянське єдиномислення ми вже проходили. Досить. Однобокість та єдиномислення погано закінчується — тоталітаризмом, від якого ми страждаємо й нині.

Сьогодні непросто в кожному куточку України. І не треба в усьому звинувачувати Київ. До речі, у Києві стільки років орудували «не чисті на руку» люди з Донбасу, які методично обкрадали всю Україну. Зате тепер «винні» кияни, Київ, Захід, львів'яни.

Правильно висловився історик Ярослав Грицак в інтерв'ю одному з інтернет-видань: «Нації складаються... з досвіду щоденного спілкування. Тому “зшивати Україну” треба поїздами і дешевими авіалініями. Бо стереотипи паразитують на відстанях. Натомість мандрівки вчать».

Урешті, ми «почуємо один одного» не завдяки промоціям політиків, а тому, що будемо відкритими до спілкування та сприйняття різних думок. По всій Україні.

Олена Піскун,
молодший наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Красного Лиману
Донецької обл.)

Територія Сходу України традиційно сприймається як прикордонні землі, які входять до складу етнографічного регіону — Слобідської України та Дикого Поля. Слід зазначити, що, зокрема, Слобожанщина тривалий час підпадала під вплив Московської держави і Російської імперії, радянської влади, що спричинило формування ментальності та свідомості мешканців краю, відірваних від української національної ідентичності.

Аналізуючи події останніх кількох місяців на теренах Донецької області, варто комплексно розглянути фактори — політичний, економічний, соціальний, етнічний та низку інших, які спричинили конфлікт на цій території.

Так історично склалося, що територія Слобожанщини із самого початку заселялася етнічно та соціально неоднорідним населенням (козаки, робітники і т. д.). Люди їхали сюди насамперед з економічних причин, оскільки більша платня була на заводах, шахтах тощо. Таким чином, фактично відбувалися асиміляційні процеси, які перетворювали цілком свідомих українців на тих, хто меркантилізм ставить вище своєї свідомості, гідності тощо. Сьогодні населення поділено на дуже заможних (які згодом переросли в олігархічні та криміногенні клани регіону) і дуже бідних (що працюють звичайними робітниками), змушених шукати найприйнятніші та найвигідніші джерела заробітку навіть якщо місце роботи буде за кордоном, далеко від

родини. Результати переписів населення та низки етносоціологічних досліджень демонструють високий відсоток українців на означеній території. Однак російськомовна пропаганда, відсутність української національної ідеї, комплекс меншовартості перетворили багатьох на маргіналів, яким важлива не належність до свого народу, національності, держави, можливість вирішувати долю самому, а насамперед матеріальна винагорода. Знову ж таки, історичний поділ України на Лівобережну та Правобережну, географічна близькість Сходу до Росії, а Заходу до країн Європи також відіграли свою роль у формуванні світогляду людей. На жаль, саме брак інформації одне про одного зумовив формування низки стереотипів у мешканців країни, поділ на «москалів» та «бандерівців», «наших» і «чужих», «друзів» і «ворогів».

На наш погляд, саме державі належить першочергова роль у формуванні свідомості особистості, її ідентифікаційних пріоритетів. Також слід зазначити, що не тільки Схід, але і вся країна досі підпадають під вплив «цінностей» і стереотипів радянсько-російської системи, які впливали й далі впливають на спосіб мислення, поведінку та сприйняття українців. За понад двадцять років незалежності України державна політика не була спрямована на пропагування «українськості» (української мови, історії, культури і т. д.), її престижності серед мешканців Сходу чи Півдня.

Крім того, можна говорити про певні економічні, територіальні передумови виникнення конфлікту, проте основним, на наш погляд, у цій проблемі є перерозподіл сфер впливу політичних і олігархічних кланів, через які страждає пересічний українець. Адже еліта області вболіває передусім за власний добробут, а не стабільність кожної особистості та регіону в цілому.

Зрештою, може бути запропоновано багато шляхів виходу із цього конфлікту. Гадаємо, нагальним є якнайшвидше відновлення влади в регіонах, незаангажованої та незалежної від місцевого олігархічно-кримінального капіталу.

У цьому напрямку перші важливі рішучі кроки має зробити влада в Києві, напрацювавши певні тактичні ходи та звільнивши захоплені території з найменшими втратами, розпочинаючи вже зараз з допомогою засобів масової інформації пропаганду позитивного українського іміджу, налагоджуючи міжрегіональні контакти.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що нагальною є потреба формувати почуття громадянського патріотизму, духовні критерії національного виховного ідеалу молодого покоління. Саме сучасне суспільство має напрацювати засади освітньої та культурної політики, спрямованої на мовний, духовний взаємообмін між представниками українського суспільства різних регіонів і формування національної єдності й позитивної (української) ідентичності.

**Світлана Маховська, канд. іст. наук,
молодший наук. співробітник УЕЦ
(родом із м. Харцизька Донецької обл.)**

Ситуація, що склалася сьогодні в Україні, зокрема на Південному Сході, зумовлена багатьма чинниками. Проте визначальними, на нашу думку, є політичний та економічний. Щодо першого слід зазначити, що через різні політичні доктрини впродовж останніх століть традиційна культура як прибулого, так і місцевого населення українсько-російського пограниччя та Півдня країни зазнавала денационалізації та русифікації. З огляду на це, на початку XXI ст. у свідомості багатьох людей окреслені території асоціюються з російськомовною культурою, а отже, складається

враження про наявність незначного відсотка українців у межах цього регіону. Хоча, як зазначає В. Скляр, статистичні дані переписів 1989 та 2001 років доводять, що українці переважають за чисельністю серед усього населення в усіх 24 областях, а також у 468 із 490 районів, тобто в 95,5 % загальної кількості районів України. Наслідком довготривалої антиукраїнської політики є також те, що в місцевому населенні виникають проблеми з власною самоідентифікацією. Жителі порубіжних територій досить часто називають себе «перевертнями» чи «хохлами» або стверджують, що вони ані українці, ані росіяни. Знищення за допомогою політичних важелів у жителів південно-східних регіонів України відчуття власної належності до української нації є однією з причин трагічних подій на окресленій території в післямайданний час.

Другим, на наш погляд, не менш важливим чинником ускладнення ситуації, є економічний. Більшість робочих місць, зокрема, на Донбасі, забезпечують заводи і шахти. Отже, якщо всі працездатні члени сім'ї працюють на одному заводі / шахті, експорт продукції якого / якої здійснюється переважно до Росії, людей опановує елементарний страх втратити все в разі припинення економічних стосунків із сусідньою державою. Це призводить до того, що вони готові відмовитися від усього «бандерівського» (українського), аби приєднатися до тих, хто обіцяє забезпечити їм хоча б елементарну матеріальну стабільність.

На більшості території, про яку йдеться, розташовані шахти, трубні, канатні, машинобудівельні, ливарні та інші заводи, які останнім часом не працюють на повну потужність, а в ситуації, що склалася сьогодні, і з огляду на інформаційну хвилю «депресивних» думок, вони бояться втратити можливість хоча б частково вивозити свою продукцію. Міста, які не мають більше виходів на міжнародний ринок, крім так званого «сусіда», перебувають у безвихідному становищі, тому їхні жителі керуються насамперед економічними «переконаннями», аніж будь-якими іншими.

Сергій Довгань,
молодший наук. співробітник УЕЦ
(родом із с. Орлівка Теплицького р-ну
Вінницької обл.)

Події, що відбулися в Україні в грудні 2013 — лютому 2014 року на Майдані, у центрі столиці, безсумнівно, стали початком утвердження й об'єднання значної частини українців у єдину націю, чого не простежувалося за всі роки незалежності. Це той крок, що до сьогодні був лише формальним, не підтвердженим на практиці. Що згуртувало нас? Насамперед бажання змін у країні. Чинна на той час влада, по суті, намагалася позбавити нас права вибору нової європейської моделі подальшого розвитку країни та нав'язати вигідну для олігархічних кланів ідею Митного союзу. Остання фактично є відродженням, або реанімуванням, на пострадянському ґрунті відомого вже нам Радянського Союзу.

Упродовж останніх років, зокрема, після Помаранчевої революції, в Україні існувала штучно створена проблема протистояння двох «світів», двох ментальностей та способів життя і мислення: «східного» — прорадянського / проросійського та «західного» — українського, європейського. Це передусім пов'язано з регіональною політикою, яку проводять у регіонах, та відсутністю чіткої проукраїнської загальнодержавної програми. Адже протягом років незалежності було виголошено, а в деяких випадках задекларовано чимало програм. Проте жодної з них не було втілено в життя або ж реалізовано в повному обсязі. За 23 роки незалежності України представники влади та їхня внутрішньодержавна політика належним чином не були спрямовані

на вирішення питання культурного, суспільного та історичного розвитку країни. Не було вироблено єдиної для всієї України ідеї української нації — нації з давніми традиціями та багатовіковою історією, із загальнодержавними інтересами та пріоритетами (як це було зроблено в багатьох сусідніх країнах, зокрема в Росії). Гадаю, що це вирішило б проблему з об'єднання й консолідації населення всіх регіонів країни. Крім того, це допомогло б нам раз і назавжди викоринити й перебудувати пострадянське мислення значної частини населення країни, виховати нове покоління свідомих українців-патріотів, які б у майбутньому стали творцями нової України.

Після подій на Євромайдані Кремль на чолі з Путіним спрацював на випередження. Побачивши, що в Україні зростає рівень національної єдності та консолідації нації, президент РФ мусив діяти негайно, щоб розбалансувати політичну ситуацію в Україні й нарешті почати втілювати в життя багаторічний план Кремля з метою анексії значної частини території України, під приводом так званої підтримки та об'єднання «братніх» слов'янських народів, відновлення історичної «справедливості».

Сьогодні Росія веде агресивну політичну, інформаційну та економічну війну проти України та українського народу. Російські й проросійські політики та політтехнологи за посередництва ЗМІ не перший рік намагаються всілякими способами зомбувати східну й південну частину населення України. Так, за останнє десятиліття серед населення східної та південної частин України реалізовано політичний проект. Помаранчево-чорна стрічка була запущена Росією та взята на озброєння неукраїнською, проросійською владою в Україні на Сході та Півдні як засіб боротьби проти українства та України в цілому. Стрічка помаранчево-чорного кольору спершу раптом стала символом перемоги над фашистами, а сьогодні — ідентифікатором проросійського населення України і тих, хто начебто бореться проти «фашистів», які засіли в Києві. Таким нехитрим політтехнологічним способом

російська пропаганда через ЗМІ вчить ненавидіти українців. У російських і проросійських ЗМІ замість слова «українці» часто вживають «бандери», «бандерівці», а всіх, хто розмовляє українською або носить на собі українську атрибутику, називають прибічниками фашизму.

Усі події, що вибухнули на Півдні і Сході України, є результатом недолугої як зовнішньої, так і внутрішньої державної політики. Протягом десятиліть перші особи держави, міністри, депутати, чиновники зраджували інтересам України та українців, цілеспрямовано провадили політику денаціоналізації й розбалансування ситуації в регіонах та загрозування з Росією. Не помічали, або ж просто не хотіли помічати справжніх соціальних проблем та знаходити шляхи їх вирішення, а навпаки, стравлювали Схід і Захід України між собою штучно запущеною проблемою мови.

На сьогодні головними завданнями є: збереження територіальної цілісності країни; урегулювання конфліктної ситуації, що склалася в східному регіоні; рішучі та негайні дії керівництва країни, СБУ, МВС та ЗСУ щодо сепаратистів, їх повної нейтралізації; недопущення зовнішніх, а також ліквідація внутрішніх військових конфліктів, які є прямою загрозою для мирного населення України.

**Наталія Литвинчук,
провідний етнолог УЕЦ
(родом із сел. Заводське
Конотопського р-ну Сумської обл.)**

Природа напруженої ситуації в Україні, що викликає тривогу й переживання її громадян, незалежно від місця проживання, є складною

та неоднозначною. У її основі лежить низка розтягнутих у часі суперечливих процесів, які роками лише поглиблювали загострення внутрішніх конфліктів. Видається, що етндержавну політику країни з поліетнічним складом населення навмисно не скеровували на попередження імовірних зіткнень. Основну причину дестабілізації українського суспільства варто шукати в зовнішній площині. Безсумнівно, чітка лінія поведінки Росії в ситуації, що склалася, вибудовувалася роками, і внутрішня аполітичність на всіх рівнях, особливо в соціально-економічній, культурній сферах, була її ключовим сегментом. Влада, замилюючи очі «покращенням життя», намагалася послабити національну й етнічну свідомість. Наприклад, усім відомо, що почуття патріотизму, повагу та любов до історичного минулого Батьківщини, її традиційних цінностей потрібно виховувати насамперед у молодого покоління. Однак у 2009–2010 роках під час проведення експедиційних етносоціологічних досліджень на Північному Сході України, зокрема в межах Сумської області, східний кордон якої є водночас загальнодержавним кордоном України з трьома областями Росії (Курською, Брянською, Белгородською) і пограниччям, з'ясувалося: шкільний курс «Українознавство», якому першочергово належить виконувати ці функції, має факультативний статус, на відміну від першого десятиліття незалежності України, коли він був обов'язковим.

Безумовно, мають місце соціально-економічні чинники. Це проявляється передусім через посилення в мешканців східних регіонів страху перед соціальною незахищеністю, безробіттям. Особливості геополітичного розташування України визначили специфіку ринкової політики порубіжних регіонів, яка будується на тісних взаємовідносинах із сусідньою державою. І таке явище є цілком закономірним, адже економічні зв'язки між українцями й росіянами склалися роками. Як засвідчують наші дослідження історії промислово-ремісничих контактів українсько-російського пограниччя, незважаючи на різні історичні, соціально-політичні та еконо-

мічні фактори XIX – 20–40-х років XX ст., відносини жителів порубіжжя були позначені взаємонеобхідністю і взаємозалежністю. Міжетнічні міграційні процеси повсякчас будувалися на двосторонньому обміні ремісниками, продукцією, сировиною. Тому ймовірна загроза втратити певні матеріальні блага, масова стурбованість, відчай та неможливість адекватно оцінювати ситуацію збуджують в українців Донбасу почуття самозбереженості і пригнічують національну самосвідомість.

Осмыслиючи політичні (прагнення утворити окрему територіальну одиницю), історичні (бажання повернутися до устрою епохи СРСР), етнокультурні (обмеження в користуванні рідною мовою) та інші можливі причини виникнення збройного протистояння, усе-таки відчуваєш їхню вторинність, а часом – навіть штучність.

Беззаперечним є те, що для врегулювання соціально-політичної кризи в Україні потрібно шукати компроміси, а головне – мати бажання це робити. Однак вирішення всіх питань неможливе лише через проведення загальнодержавних круглих столів, бо події, що розгортаються сьогодні на Сході й Півдні країни, у яких простежується безпосереднє втручання диверсійних сил Росії, давно вийшли за межі міжнародного правового поля.

**Сергій Сіренко, провідний етнолог
АНФРФ ІМФЕ
(родом із м. Малої Виски
Кіровоградської обл.)**

Сьогоднішні події в Донецькій та Луганській областях не залишають байдужими всіх

громадян нашої держави. Кожний прагне розібратися в такій непростій ситуації. Чим більше осмислюєш це, тим більше розумієш, що не все так просто, а отже, з'ясувати причини того, що відбувається, складно.

На мою думку, головна причина — це боротьба олігархів за ресурси. Донецький клан втратив владу над усією Україною, а тому хоче назавжди закріпитися на Донбасі, реалізуючи ідею про створення Донецької та Луганської народних республік. Для втілення цієї ідеї активно використовується пропаганда, що досить активно діє і може призвести до погіршення ситуації. Прикро, що звичайні громадяни стали об'єктом маніпулювання. Їх переконують, що нинішня влада в Києві — нелегітимна, що Донбас не є українським і говорять багато такого, що не відповідає дійсності.

Гадаю, що для стабілізації ситуації уряду варто звернути увагу на належне інформування мешканців Сходу з проблем гуманітарної політики; активізувати екскурсійний маршрут «Схід — Захід»; передбачити культурно-освітні проекти для міської та сільської інтелігенції Донбасу.

Олександр Головко,
аспірант УЕЦ 2-го року навчання
(родом із с. Джулинка Бершадського р-ну
Вінницької обл.)

Причини поширення сепаратистських настроїв серед частини російськомовного населення Південного Сходу України є інспірованими зовнішніми впливами. Вони не пов'язані з розбіжностями між локальними спільнотами

цього пограничного регіону. Як на Сході, так і на Заході країни ми бачимо представників українського етносу з притаманними йому особливостями матеріальної і духовної культури, національного характеру і менталітету, що, незважаючи на регіональну специфіку, є генетично спорідненими. А мовна ситуація на українському Сході, що обирається основним критерієм відцентрових тенденцій, має під собою ще радянське ідеологічне підґрунтя (побудова єдиного радянського народу шляхом русифікації національних республік) і використовується сучасним керівництвом Російської Федерації як підстава для підтримки сепаратизму.

Ситуацію в регіоні загострюють зовнішньополітичні амбіції чинної російської влади щодо інкорпорації у склад федерації всіх неросійських територій, населених російськомовним населенням, і ширше — повернення контролю над усім пострадянським простором. Для досягнення цієї мети активно використовуються політичний тиск, залякування зброєю, ідеологічні та фінансові важелі, ресурси підконтрольних ЗМІ, створюються нова політична міфологія та образ ворога (боротьба з уявними «фашистами», «бандерівцями»).

Крім зовнішньополітичних факторів, що активно спонукають до ескалації конфлікту та створення маріонеткових держав (на кшталт Донецької народної республіки), сприяють цьому і внутрішні причини, головною серед яких є невдала економічна та соціальна політика незалежної України. Водночас останні двадцять років наша політична еліта практично не займалася боротьбою з пережитками радянської ідеології, формуванням спільної національної ідеї. Замість точного визначення принципів і формату взаємовідносин між мовними та етнічними групами країни, українська влада спекулювала на проблемах мови, регіональної диференціації, геополітичного вибору тощо для завоювання електорату.

Сучасні деструктивні процеси, що відбуваються в Україні, загострюються через незавершеність трансформацій соціального-економічного життя держави; через безпосередню

підтримку сусідньою країною сепаратистських рухів та її прагнення відновити вплив на пост-радянському просторі. Вирішення цієї ситуації можливе, на нашу думку, лише за умови забезпечення реального державного суверенітету та вибору єдиного геополітичного вектору розвитку, а основними механізмами розв'язання проблеми мають стати проведення економічних реформ, нормалізація соціального життя.

Марина Олійник,
аспірант УЕЦ 1-го року навчання
(родом із м. Полтави)

Складна ситуація протистояння в певних населених пунктах східних областей України має комплекс зовнішніх і внутрішніх причин. Факт виникнення осередків сепаратизму з озброєними прихильниками створення окремої республіки є результатом дії сторонніх сил на території України. Ці проблеми лежать в політичній площині й потребують кваліфікованої оцінки правників та обізнаних експертів. Наша країна перебуває на досить важливому етапі випробування власної здатності на виживання, ствердження своєї національної ідеї державотворення та захисту територіальної цілісності. Кожен громадянин України має відповідати на питання: «Що є моєю Батьківщиною?». Проста відповідь: «Моя Батьківщина — це Україна» — включає в себе єднання з українським народом, визнання рівності всіх етнічних груп, що його складають, визнання державної мови та непорушності визначених кордонів. Державна ідентифікація мешканця України є безпосереднім спорідненням з її історією і культурою та переживанням її долі як долі своїх пращурів, незалежно від етнічної належності. Простий

приклад: Володимир Антонович — етнічний поляк, проте він був Українцем за духом та ідентифікацією. Таких прикладів багато. Нині в пресі з'являються суперечливі відомості про підтримку ідеї відокремлення частини етнічної території України. Але ж сепаратизм є державною зрадою, тому сам факт можливості існування цього прецеденту потребує глибокого аналізу причин, що дозволили йому з'явитися. На мою думку, проблема в нігілістичній світоглядній позиції, яка була штучно прищеплена певній частині населення Сходу України. Державна ідентифікація була непомітно підмінена локальною, яка випадала з українського поля, претендуючи на певну культурну особливість та осібність, генетично закорінену в радянське минуле. Зрозуміти внутрішні смисли цієї локальної самосвідомості необхідно для того, щоб знайти спільну мову з її носіями та примирити звичайних людей, що стали об'єктом маніпуляцій політиків і втягнуті в протистояння.

Анастасія Журавльова,
аспірант УЕЦ 1-го року навчання
(родом із м. Орджонікідзе
Дніпропетровської обл.)

Щоб зрозуміти, що відбувається в країні, варто бодай побіжно окинути поглядом шлях України часів незалежності. Звернімося до витоків і згадаймо, що на чолі незалежної України в 1990-х роках стали політики з радянським мисленням. На мою думку, значним політичним промахом стало применшення значення культурно-освітнього сектору. Як наслідок — відсутність чіткої національної ідеї, двомовність. Слід зауважити, що ЄС не вирішить всіх нагальних питань. Європейський досвід

мультикультуралізму показав свою неефективність. Існуючі проблеми в Україні — проблеми власного вибору і виховання.

Звертаюсь до свого дитинства, так як коріння всього, що є в людині, слід шукати саме в ньому. Я народилася (1989 р.) в майже незалежній Україні в невеличкому місті Орджонікідзе Дніпропетровської області. Нині мене вражає те, з якою любов'ю нас виховувала вчителька Ірина Яківна. Тоді це не називалося патріотичним вихованням, та й радше вона просто намагалася з кожного зробити Людину, прививаючи поняття честі, гідності, доброзичливості. Наприклад, пам'ятаю, що на уроках ми вивчили «Отче наш», що свідчить про надання належного значення духовному вихованню.

З початку 1990-х навчання в школах велось українською. Це не викликало незручностей чи конфліктів, а навпаки, — сприяло популяризації та поширенню мови. Як на мене, розмежування України на так званій Схід та Захід на мовному ґрунті штучне й нав'язане інтересами кланової політики регіональних еліт.

Варто розуміти необхідність вироблення самостійної державної моделі та національної політики, варто пам'ятати величну національну історію та культуру і варто також утворити політсклад з осіб, бачення і спрямування яких сприятиме розбудові цілісної та сильної держави. Бажання людей на Сході та на Заході є подібними — забезпечення рівних прав і можливостей. Вони вимагають гідної оплати праці, а не отримання так званої моральної компенсації, можливості самореалізації, забезпечення власного добробуту, добробуту своєї сім'ї.

Основна наша проблема — у небажанні самостійно мислити, аналізувати інформацію.

Наслідками такої байдужості стали численні людські жертви. Біль війни спровокований політичними іграми й новим переділом сфер впливу, геостратегічними інтересами Росії зокрема. Як на мене, витoki ситуації в країні мають суто політичний характер. А чи варта будь-яка політична гра людських життів — найвищої цінності на Землі?

Віталій Іванчишен,
аспірант УЕЦ 1-го року навчання
(родом із с. Буша Ямпільського р-ну
Вінницької обл.)

Традиція державотворення на українських землях має тисячолітню історію, утім, Україна відновила свою державність лише два десятиліття тому. На жаль, сподівання та надії на швидкі зміни не виправдались, а перехідний період від тоталітарного до демократичного суспільства триває досі.

Одним із ключових векторів формування молоді демократичної держави та громадянського суспільства є етнонаціональна політика.

Перед сучасною Україною сьогодні стоїть нагальне завдання реалізувати концепцію формування української громадянської нації в умовах сучасного постіндустріального інформаційного суспільства.

Революційні події кінця 2013 — початку 2014 року та зовнішня загроза з боку Росії — «гаранта нашої безпеки» — значно актуалізували питання промахів і здобутків етнонаціональної політики урядів незалежної України. За всі роки незалежності пересічним українцям не було пред'явлено національної ідеї та програми, пріоритетом якої оголошувалася б унікальність української мови (титкульний український етнос на сьогодні має білінгвізм) та необхідність збереження традиційної культури як зв'язку між поколіннями.

Природа сучасних подій детермінується, крім економічного, геополітичного та соціального факторів, ще й внутрішнім підтекстом, що вказує на відсутність ефективної етнонаціональної політики.

Який же вихід із конфлікту 2014 року?

Гадаємо, єдино правильним виходом із «катастрофи» є врегулювання конфлікту шляхом дипломатії. Водночас необхідно:

- 1) «Створити» ефективне українське військо.
- 2) Сформувати адекватну зовнішньополітичну доктрину (позаблоковий статус давно пережив себе, а отже, для створення належного міжнародного престижу Україна має стати повноправним членом Альянсу або ж повернути статус ядерної держави).

3) Державна українська мова має бути єдиною мовою для діловодства, освіти, військових формувань, державної пропаганди.

Насамкінець зазначимо, що світова спільнота прийме у ранг «рівних» лише сильну економічно й «озброєну» Україну.

Леся Вахніна, канд. філол. наук, зав. відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ (родом з м. Києва)

Події в Україні не залишають байдужими багатьох людей у різних країнах світу. Культурна громадськість та науковці Польщі, Болгарії, Чехії, Сербії, Хорватії, Німеччини, Португалії, Латвії, Білорусі, Росії (у тому числі Башкортостану), Казахстану відразу відреагували на події, що сталися на Майдані Незалежності в Києві та в Криму, а також на трагічні наслідки збройного протистояння на Сході України. Найбільше теплих слів підтримки надійшло з Польщі.

Польська держава залишається солідарною з українським народом у нелегкий для нього час. Українські прапори майоріли в бага-

тьох польських містах, під колір українського прапора було підсвічено Палац науки й культури у Варшаві.

Професор, доктор габілітований, декан історико-філологічного факультету Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові Агнешка Чайковська, професор, доктор Кшиштоф Чайковський, чії наукові інтереси пов'язані з польсько-українським пограниччям, одними з перших засудили анексію Криму. Увесь час думками з Україною залишаються відомий етнолог, професор, доктор габілітований Збігнев Ясевич, професор, доктор габілітований Богуслав Бакула, професор, доктор габілітований Галина Корбич (Університет ім. Адама Міцкевича в Познані), професор, доктор габілітований Тереза Смолінська (Університет м. Ополе), співробітники Інституту імені Оскара Кольберга в Познані.

Україністи з Варшави та Вроцлава (зокрема професор кафедри україністики Варшавського університету, доктор габілітований Валентина Соболю) збирали кошти для поранених, чергували в лікарнях. Керівник кафедри україністики Вроцлавського університету, професор, доктор габілітований Агнешка Матусяк організувала День солідарності з Україною, виступала в пресі та Інтернеті з численними зверненнями. Акції протесту й солідарності організував у Варшаві україніст Ростислав Крамар.

Слід звернути увагу, що Майдан у Києві став інспірацією для багатьох митців Польщі. У м. Зелений Гурі було презентовано нове тримовне видання поезій польських авторів, присвячених подіям в Україні, — «Dotyk nadziei. Доторк надії. Die Berührung der Hoffnung». На книжці посвята — «Солідарні з Україною». Упорядники видання Стефанія Яворницька та Олександра Солтисьяк. Український переклад здійснив Василь Назарук, німецький — Анджей Котинь.

Назва «Україна 2014» стала не лише заголовком вірша Йоланти Питель, а й знаковою для всієї Польщі — як символ солідарності польського та українського народів.

Володимир Євтух,
д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України,
професор, директор Інституту соціології,
психології та соціальних комунікацій
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
(родом із смт Зарічне
Заріченського р-ну Рівненської обл.)

Власне, є кілька причин того, що відбувається нині на Сході. На першому місці стоять інтереси груп у Донбасі, які вступають у протиріччя. Це дуже добре використовує Росія. Річ у тім, що ті, хто втік від справедливого суду українського народу і від Майдану, ті хочуть якимось чином довести свою правоту й силу. Вони прагнуть довести, що чинили правильно, а ось нова влада робить неправильно, і тому відбуваються такі конфлікти.

З точки зору складу населення цього регіону, то мова передусім іде про політизацію етнічності. І тут ми мусимо зважити на кілька факторів. Якщо розглянути, як формувався етнічний склад населення Донбасу, то ми бачимо, що російський компонент там не був переважаючим. Єдине, що ідеологія царської Росії була такою жорсткою, що вона тиснула на все і формувала потрібний суспільно-політичний клімат. Ще на початку 1990-х років я зі своїм аспірантом працював над цією проблемою. Він написав дослідження про формування етнічного складу населення Донбасу, вивчив архівні документи і з'ясував, що, справді, російський компонент не був переважаючим у Донбасі. Однак, оскільки Донбас, як і взагалі Україна, на той час входив до складу Радянського Союзу, то тут поширювалася ідеологія

про єдиний радянський народ, у якому головним мусив бути російський народ. Усе це накопичувалося, тривала непомітна, але постійна русифікація українців регіону.

Проте за часів СРСР в Україні не відбувалося якихось прямих конфліктів, як і не було можливості в народів СРСР вибудувати на основі своїх етносоціальних організмів націю. Після розпаду СРСР з'явилася можливість для політичного самовизначення кожної нації, у тому числі й української. Однак українські національні інтереси та нова ідеологія суперечили насаджуваній упродовж попередніх десятиліть радянській ідеології. Звісно, нова українська ідеологія не була цілком позитивно сприйнята російською етнічною групою Донбасу, яка за інерцією мала природний пієтет до цінностей радянської доби.

Нині російський компонент суспільної свідомості використовується кремлівською владою для ескалації конфлікту й міжетнічного протистояння. А щодо притискання прав російськомовної людності краю, то це надуманий аргумент: звернімося до будь-якої статистики — і ми бачимо, що і шкіл достатньо (навіть більше, ніж достатньо); і ніхто ніколи й нікому про проблеми мови не говорив, адже можна вільно спілкуватися чи то українською, чи то російською, чи то будь-якою іншою.

Що ж до сьогоденного протистояння, то тут спостерігається специфічна «етнополітична поведінка» лідерів етнічних груп, які виступають за утвердження і вивищення власних інтересів або за зайняття своїми етнічними групами кращих ніш у соціально-економічній, політичній та культурній сфері. Так от, мені здається, що в Донбасі реально протидіють два компоненти, один з яких — це російський, який активно лобювався як за часів СРСР, так і впродовж останнього двадцятиріччя політико-економічною елітою краю. Ці явища цілком підпадають під поняття «етнічного партнерства» — коли на всіх рівнях (телебачення, радіо, економіка) обстоюють корпоративні інтереси, «просувають» своїх і формують свою еліту. Коли ж ця еліта Донбасу потрапила на

найвищий національний рівень, то вона використала своє становище для лобіювання інтересів політичної та економічної верхівки регіону. Навіть за наявності інших етнічних спільнот краю (наприклад греків) усе ж домінуючою була російська етнічність, яка детермінувала систему політичних, економічних та культурно-ідеологічних констант регіону.

Щодо українського компоненту, то в цілому він дисонував з російською системою цінностей і був, на відміну від останньої, все таки пронизаний демократією. Відтак тяжіння більшості української людності, у тому числі й частини політеліти, до демократичних цінностей було домінуючим фактором свідомості населення України. Саме тому Майдан, який дав сильний імпульс демократичним процесам, отримав підтримку молоді й інтелігенції всіх регіонів, частково і людності Донбасу.

Стала очевидною недолугість людей, які весь час доривалися до влади і намагалися утримати під своїм ідеологічним тиском певні групи населення. Ці групи вибиралися з-поміж найбільш вразливих районів. Скажімо, у тому ж Донецьку, населенням якого легко маніпулювати, бо якщо на шахти не дадуть дотацій, то все: життя зупиниться, шахти закриють, буде безробіття тощо. Тому саме ці регіони — Донбас, Луганськ — виявилися найбільш вразливими. Хоча, ще раз повторюю, суто російський компонент не був переважаючим за всіма показниками. Коли ж ця ситуація дійшла до апогею — у тому розумінні, що проросійськи налаштовані люди і відверто націоналістичні російські організації («Русский мир») відчули свою силу (бо їх підтримали з боку Росії), то маючи досвід Криму, вони вирішили, що можна в Україні будувати Росію, притлумивши всі інші етнічні (у тому числі й українські) компоненти. Вони переконують, що проросійські настрої панують у всьому Донбасі, але, на мою думку, це не так.

Якби український компонент був сильнішим організаційно (на жаль, саме з боку Києва, з боку західних областей не було належного стимулу до його посилення), то нині

ми могли б спостерігати зовсім іншу ситуацію. Скажімо, «Просвіта» там виступала, відвоюючи якусь, хоч маленьку нішу, чи за підтримку українськості справжньої. Потрібно було б організувати заходи на підтримку цього. Тоді населення більше відчувало б наявність української складової в суспільстві. Ми якось завзято повторювали, що в Донбасі «все говорять по-росуски», не зміцнивши позицій української мови, не підтримуючи українську складову культури. Адже, якщо будеться нація, то відомо, що мова є однією з головних ознак її формування. Відразу після проголошення незалежності (середина 1990-х років) ми побачили, що почався процес зміцнення позицій української мови, а разом — української культури і українськості (бо мова все за собою тягне, бо через мову, через почуття ми висловлюємо свою українськість). На мою думку, це дуже важливий момент, на який треба звернути увагу.

Дуже важливо, мені здається, щоб, коли мова йде про політизацію етнічності через участь у рухах, через підтримку Росії, то треба уберегти ситуацію від того, щоб не створювалися політичні партії на етнічній основі. Бо це для нас буде катастрофа. Пам'ятаєте, у нас приблизно є мільйон мусульман і у них була спроба створити свою партію, але якось справа провалилася тоді. А зараз воно може бути щось на основі російськості, створити там партію підтримки Росії. Мені здається, що цього допустити не можна.

Гадаю, що в цьому плані найскладніше припинити російський вплив на Україну взагалі, насамперед на східний регіон. Я маю на увазі, що найлегше буде, звичайно, вибудувати кордон фізичний, хоча і з цим ми вже запізнюємося. Це важко, але це нам під силу. Однак із впливом нових технологій — Інтернету, соціальних мереж тощо — це складніше, ось відразу над цим треба працювати. Вплив через соціальні мережі — це найважливіше. Звичайно, не хотілося б, щоб у демократичній державі відслідковували, як формуються ці мережі, але, мені здається, для стратегічного плану це

було б непогано, подивитися як вони функціонують. Я вважаю, що неважливо зараз думати про національну державу в такому розумінні, краще подумати про націю як про соціокультурне явище (яким чином можна це об'єднати, використовуючи всі трансмісії, Інтернет і таке інше). Зараз стосовно молоді актуальний інший момент — мало знають історію. Мені здається, що в цьому дискусійному контексті треба зберегти те, що маємо, і зміцнювати його. Проте найперше необхідно вирішити найголовніше питання, — щоб у Донбасі не було чужоземних людей, військових найманців. Ми відтіснимо диверсантів звідти і матимемо більший простір для нашого маневру. Однак навіть географічно чи ментально, витісняючи чужоземний елемент, ми мусимо відразу знати, чим заповнити інформаційний і культурний простір. Слід відкривати двері тим, хто закінчив школу (є в них сертифікат про освіту — беріть їх, беріть, це найбільший наш капітал буде саме для вибудовування каналів впливу).

Що стосується етнічних моментів, національних, можливо, етнокультурних моментів, то справді треба якось залучати в майбутньому до тих заходів, які проходять на національному рівні, людей з Донбасу. Скажімо, Донецький національний театр опери та балету, коли вони поставили разом з німцями «Летючий голландець». Коли він приїхав до Києва, то ми побачили, що це інші речі. Таким чином ми б їх, власне кажучи, умонтовували б у нашу етнокультурну систему. Бо все таки в кожного регіону є особливості, і отаке явище як «глокалізація» (коли ми говоримо, що глобально-локально). Треба тут виробити таку систему, яка б враховувала регіональну специфіку.

Слід зрозуміти всі регіони, зберегти те, що вони хочуть, виробити оцю схему включення їх у ширший контекст. Тоді з етнічної точки зору може бути те, що у фізиці «гравітацією» називають, а ми називаємо «етногравітацією», коли тягне не тільки до локального місця, а до того місця, де живуть твої — люди одного й того самого походження, де вони сповідують

одну й ту саму культуру. На цьому, мабуть, більше грала Росія. Однак ми повинні зараз дати більше інформації про нас — про доброту, про те, що люди нормальні і що ми не вважаємо, що вони — це щось зовсім окреме, це наше. Треба робити спільні програми й залучати їх до спільних програм, і показувати вигоду, яку вони матимуть із цієї спільної співпраці в промисловості, науці, техніці, культурі.

Зараз про наслідки подій важко говорити. Я особисто впевнений, що ситуація врегулюється, слава Богу, якщо не поступиться міжнародна спільнота. Бо вже є деякі рухи щодо цього (після того як стільки жертв, уже є якісь рухи, щоб звинуватити Україну в тому, що вона будітмо веде таку агресивну політику). Хотілося б, аби ці землі залишилися в складі України. Щодо децентралізації влади, то, звичайно, її потрібно робити. Проте для мене все-таки більше важить, щоб Схід трошки до себе притягувати, і тоді, можливо, зменшиться агресивність.

Я не думаю, що це все приведе до того, що ми втратимо ці землі — так, як у Криму, не буде. Тут, крім усього, дуже зацікавлений великий капітал, щоб зберегти ці землі за Україною. Нам навіть просто теоретично не слід давати приводів для таких роздумів, що ось вони можуть відійти до Росії... Давайте будемо більше говорити про те, які є шляхи їх повноцінної інтеграції з Україною. Я назвав деякі, можна ще інші виявити на місцевому рівні. Звичайно, треба вибудовувати менеджмент. Оці нові люди, які прийшли до влади, зможуть вибудувати такий менеджмент, який буде адаптований до сучасних умов. Хочете жити в Донбасі трішки вільніше від загального контексту — можна, давайте розробляти таку політику. Я вважаю, що таким чином можна було б підтримувати прагнення до децентралізації. Не думаю, що і Росія, і ті, хто в Росії править, будуть настільки недалекоглядні, що розпочнуть повномасштабну війну, адже це матиме негативні наслідки найперше для Росії.

Шкода, що немає сильного об'єднувачого руху української діаспори. Я розумію, що в Ро-

сії інші умови. Звичайно, на Заході легше виходити й виступати проти цього. Однак над цим також треба подумати, бо ми мало захищали українців, мало зробили, щоб українці зайняли гідне місце в Росії. І, мені здається, було б добре, щоб ми ще з ними попрацювали, не звертаючись ні до Путіна, ні до росіян. Тут, мабуть, треба було б нам найближчим часом задіяти соціальні мережі. Якраз наш Круглий стіл дасть стимул для створення механізму постійної комунікації. Нам потрібно не засуджувати, а попрацювати над об'єднанням, використовуючи соціальні мережі, Інтернет, а також транснаціональні процеси та технології.

Володимир Сергійчук,
д-р іст. наук, професор
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(родом із с. Прибережне
Ружинського р-ну Житомирської обл.)

Після розвалу СРСР ситуація в Донбасі через недалекоглядність української влади різко ускладнилася, оскільки Київ не надав значення тому, що в цьому регіоні рвуться до влади кримінальні елементи, які зробили залежними від себе не тільки представників влади, а й правоохоронні органи. Жоден з українських президентів не став реальним провідником української національної ідеї в Донбасі, а наші націонал-демократи, особливо київські, як правило, обминали проблеми цього регіону, виборюючи для себе депутатські мандати в західних регіонах.

Тому Москві, яка ніколи не може змиритися зі втратою України, не треба було доклада-

ти особливих зусиль, аби притягнути на свій бік переродженців з колишньої комуністично-комсомольської номенклатури, що збивши статки на визиску того ж таки донецького пролетаріату, знайшли спільну мову з криміналітетом, розділяючи сфери впливу. Вплив останніх і проявився в здійсненні планів Москви щодо упокорення України сьогодні. Для переконливості звернімося до історії.

Одержавши після Переяславської ради 1654 року контроль над освоєними українцями землями на сході й півдні, правителі Московської держави цілеспрямовано розпочали процес розшматування суцільного етнічного тіла нашого народу, застосовуючи різні політичні, економічні й військові засоби. Насамперед було відірвано від Гетьманщини Слобожанщину, потім у результаті трьох договорів з Польщею у XVII ст. відірвано Правобережну Україну.

Ретельно спланувала російська влада і деукраїнізацію вольностей Війська Запорозького після ліквідації останньої Січі в 1775 році — на ці землі заселялися вихідці з Молдови, Балкан, Німеччини, Голландії, Швеції, виведені обманним шляхом з Криму греки, а також селяни з російської глибинки. Зрештою, частина козацтва, що залишилася вірною Катерині II, була 1792 року переселена на Кубань. Тобто було зроблено все, аби поступово втілити в життя, передусім принаймні на південно-східних українських етнічних теренах, денаціоналізацію українства.

Ще одним кроком у цьому напрямку було під надуманим приводом відірвання 1888 року від Катеринославської губернії Ростовського й Таганрозького повітів, у результаті чого велика маса українського населення опинилася в складі Війська Донського.

Коли прийшла Лютнева демократична революція 1917 року, то виявилось, що не тільки мешканці Катеринославщини й Слобожанщини хочуть бути в складі планованої Української автономії, а й населення Нижнього Подоння, про що його жителі повідомляли в Київ. До речі, на своєму засіданні 30 березня 1917 року

Центральна Рада дала слово представникові Ростовського об'єднаного комітету українських організацій, які ще 19 березня провели у своєму місті 10-тисячну українську маніфестацію. Після цього з подібною заявою виступив представник Чорноморської губернії С. Ерастов.

Очевидно, що такий поворот справ зовсім не влаштував російських великодержавників зі складу Тимчасового уряду, які на певний час прикинулися демократами. Вони категорично виступили проти включення до складу автономної України Харківської, Катеринославської, Херсонської, Таврійської, а також прилеглих частин Курської, Воронезької, Бессарабської губерній, Кубанської області та Війська Донського, де переважали українці.

Подібну позицію зайняли й російські більшовики, які ще недавно устами свого вождя Леніна до Жовтневого перевороту 1917 року і справді заявляли про право українців на незалежність і створення власної самостійної держави. Проте як тільки вони захопили владу в Росії, тон більшовицьких публікацій на цю тему докорінно змінився, починаючи із сумнозвісного ультиматуму Українській Центральній Раді. Відтак завдяки збройній агресії російських більшовиків у Харкові створюється маріонеткова Українська Народна Республіка, що тримається на московських багнетах. Коли ж стало зрозумілим, що вона не має підтримки українського народу, Москва вирішила взяти під контроль хоча б частину української території шляхом створення так званої Донецько-Криворізької республіки.

Як бачимо, російські більшовики намагалися у будь-який спосіб утриматися на нашій землі, бо, за словами Леніна, без українського хліба, вугілля, цукру та залізної руди Російська радянська республіка була неможлива. А щоб одержати це все від України, необхідно контролювати її економіку, зокрема, залізничний транспорт. І тут не могло бути ніяких особливих відносин між відповідними наркоматами радянських республік, як пропонував представник УСРР Жарко у спеціальній телеграмі в Москву. Це

тільки з політичних мотивів для поступки самостійницьким тенденціям українських більшовиків можна залишати УСРР поки що наркомати з військових і морських справ та шляхів сполучення, як і органів постачання, але «необходима строжайшая директива соответственным органам управления в том смысле, чтобы эти самостоятельные комиссариаты работали исключительно и в строжайшем согласии с директивами, даваемыми из соответствующих комиссариатов РСФСР, так как только таким путем может быть достигнуто необходимое единство, быстрота и точность всех распоряжений и действий».

Не довіряючи українським більшовикам, у південно-східні регіони України, насамперед у Донбас, направляються керівні кадри з Росії, уся промисловість підпорядковується московському центру, бо для нього «наиболее настоятельной задачей на Украине является максимальное использование топлива, металла, наличных заводов и мастерских, а также запасов продовольствия...».

І вже наприкінці травня 1919 року українські більшовики цілком погоджуються з директивами з Москви, зазначаючи, щоправда, що «действия некоторых не в меру усердных агентов РСФСР (особенно военных и продовольственных), не считающихся с национальными особенностями украинского крестьянства, должно пресекаться самым решительным образом».

Так звані українські більшовики в особі Квірінга, Саркісова, Межлаука та інших змирилися з тим, що Москва 1924 року відрізала від Донбасу до Росії Таганрозький і Шахтинський округи і продовжувала перетворювати цей промисловий регіон на полігон різних сумнівних експериментів соціалістичного будівництва. Зокрема, це стосувалося і формування тут особливого пролетарського прошарку, що складався, як правило, із завезеного з-поза меж України елементу. А створення для нього культурно-освітніх закладів придушувало всі паростки українського національного відродження. Проголошена ж більшовиками укра-

їнізація тут відверто саботувалася місцевою компартійною номенклатурою, яка складалася не з українців.

Саме в Донбасі особливо брутално розправлялися з українським селянством під час Голодомору 1932–1933 років. На промислових підприємствах, де можна було врятуватися від голоду, маючи продовольчий пайок, місцевих вихідців не дуже чекали. Скажімо, на шахти тресту «Кадіїввугілля» в жовтні 1932 року на роботу приймали в основному не голодних українських селян: з України — 118 осіб, Татарстану — 403, Білорусії — 125, Центрально-Чорноземної області — 194, Західної (нині — Смоленщина) — 14 [Центральний державний архів громадських об'єднань, ф. 1, оп. 20, спр. 5315, арк. 42, 43].

За таких обставин зникали цілі села Донецького краю. На місце вимерлих українських селян завозили так званих доприселенців, як правило, з російської глибинки. Так, у райони тодішньої Донецької області восени 1933 року переселяли в першу чергу 7 500 родин, у тому числі тільки з Івановської області Росії 3 500: Білолуцький — 500, Біловодський — 600, Марківський — 400, Новопсковський — 600, Сватівський — 350, Старобільський — 350, Покровський — 500, Старокоранський — 400. Переселенці з Росії забезпечувалися продовольством, їм створювалися відповідні побутові й культурні умови, що витворювало окремі російськомовні оазиси серед українського етносу. Значна частина цих приїжджих та їхні діти невдовзі опинялися в містах і робітничих селищах Донбасу, де вони себе вільніше почуватимуть у середовищі пролетаріату.

Процес розмиття української ідентичності продовжувався в Донбасі і в роки передвоєнного сталінського терору, коли сюди на так звані будови соціалізму завозили величезну кількість репресованих з усіх куточків СРСР. Значна частина їх тут і осіла після відбуття покарання, відтісняючи на узбіччя розвитку автохтонне українське населення, яке переслідується за національний ухил, відтак причаїться у вираженні своїх поглядів і уподобань,

привичаючись до нового ладу й підлаштовуючись під нові умови виживання.

Проте українство в Донбасі вижило, що засвідчили події Другої світової війни. Прихід в окупований гітлерівцями Донбас похідних груп українських націоналістів покликало до національно-визвольної боротьби значну масу місцевого населення. Каральні органи більшовицької влади виявили, що «по районах Сталинської області были созданы значительные формирования ОУН. Установлено, что в г. Мариуполе организация ОУН насчитывала до 300 человек, в г. Краматорске — 120 чел., в г. Славянске — 80 чел., в г. Красноармейске свыше 50 чел., в г. Макеевке — 60 чел., в Марьинке — 80 чел., в Ольгинке — 30 чел. и т. д.» [ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 3839, арк. 57].

Це, звісно, насторожило Москву. Відтак було посилено каральні акції щодо проявів українства, створено умови, аби в цьому регіоні створити новий людський конгломерат, який залишався б не просто байдужим до національного почуття автохтонів, але й був відверто ворожим до проявів усього українського. Після звільнення Донбасу від гітлерівців на його території організували велику кількість тюремних закладів, куди помістили засуджених за військові злочини, зрадників, поліцаїв з усього СРСР. Скажімо, у тюрмах Луганської області станом на 12 липня 1947 року перебувало 2 370 ув'язнених замість 880 при ліміті [Держархів Луганської обл., ф. 179, оп. 2, спр. 8, арк. 14].

Не треба забувати, що й на місця звільнених військовополонених та інтернованих, для яких у тодішній Сталінській і Ворошиловградській областях організували 70 концтаборів на 250 тис. осіб, потім завезли контингент радянських кримінальних злочинців, багато з яких після відбуття терміну покарання залишалися тут, впливаючи відповідно на створення кримінальної аури в регіоні. Залишилися тут на постійне проживання в основному й ті представники НКВД, що охороняли виправні заклади. І все це перепліталось в складний клубок соціальних протиріч, над яким пробували стати саме кримінальні елементи. Саме вони

згодом і візьмуть під свій контроль регіон, не допускаючи до вирішення його проблем київську владу, рахуючись лише з московською.

І на тлі творення особливого статусу Донецького регіону з його підспудною соціально-економічною складовою влада продовжувала постійно відтягати звідси, як і в 1920–1930-х роках, здоровий український селянський елемент у рамках так званого організованого набору для переселення в східні райони СРСР. Скажімо, план на 1968–1970 роки для Донецької області становив 450 хліборобських родин, а для Луганської – 350, які мали переїхати до Далекосхідного економічного району і Читинської області [Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 4626, оп. 3, спр. 349, арк. 62].

Таким чином, переселення українських селян Донбасу на схід, зростаюча кількість робітничої маси з усього Союзу на ударні будови цього регіону призвели до зменшення українського населення і збільшення приїжджих, що ставали російськомовними і котрих Росія сьогодні вміло використовує для дестабілізації ситуації в Україні та ескалації збройного конфлікту.

Володимир Скляр,
д-р іст. наук, завідувач кафедри історії
науки і техніки Національного технічного
університету «Харківський політехнічний
інститут»
(родом із с. Колонтаїв
Краснокутського р-ну Харківської обл.)

Нинішня ситуація в Донбасі зумовлена низкою чинників: соціально-економічних, суспільно-політичних, етнічних, ментальних, а головне

зовнішньополітичних — здійснення сучасним керівництвом Російської Федерації неоімперського проекту. Витоки цього становища — у радянському минулому, яке сформувало стереотипи суспільного патерналізму. За радянських часів Донбас перетворився на потужну індустріальну базу. До того ж рівень життя населення шахтарського Донбасу тоді був децю вищим, ніж у сусідніх областях України. Колапс радянської моделі економіки призвів до економічної стагнації, масового безробіття, істотного зниження життєвого рівня населення. Для значної частини мешканців Донбасу негативні зміни в їхньому становищі пов'язувалися не з крахом радянської моделі економіки, а зі здобуттям Україною незалежності. Головно звідси й негативне ставлення до української державності та ностальгія за СРСР.

Етнічні чинники важливі, однак не є головними в нинішній ситуації в Донбасі. В етнічному складі населення як Донецької, так і Луганської областей домінують українці. Зокрема, рівень частки українців серед усього населення Донеччини становив за переписом 2001 року 56,87 % (2 млн 744 тис. осіб із 4 млн 825 тис.), на Луганщині відповідно 57,97 % (1 млн 472 тис. осіб із 2 млн 540 тис.).

Значну частину населення Донбасу становлять і росіяни. Однак переважна більшість представників цієї етнічної меншини складають мігранти та їхні нащадки в першому поколінні. Особливо активно міграція росіян із сусідніх областей Російської Федерації розгорнулася у 50–80-х роках ХХ ст. Збільшення чисельності росіян відбувалося також і в результаті неприродної, насильницької за своєю сутністю асиміляції української більшості російською меншиною.

За переписом 2001 року частка росіян серед усього населення Донеччини становила 38,22 % (1 млн 844 тис. осіб), Луганщині — 39,04 % (991 тис.). Росіяни в Донбасі не мають суцільної етнічної території, а розселені переважно в містах в оточенні сільських районів, серед населення яких абсолютну більшість становлять українці.

Етнічний склад міського та сільського населення в цих двох областях істотно відрізнявся. Зокрема, частка українців серед міського населення Донеччини становила 55,04 %, а серед сільського – 73,45 %; у Луганській області відповідно 55,56 % та 72,70 %. Враховуючи, що чисельність сільського населення залишалася досить незначною, етнічний склад урбаністичного середовища безпосередньо впливав на етнічну структуру населення всього Донбасу.

Відрізнявся також і етнічний склад міського та сільського населення у Луганській області. Визначальною територіальною особливістю Луганщини є те, що переважна більшість міст обласного підпорядкування розташовані в її південній частині. До того ж північна Слобожанщина – це переважно сільські райони. Північ Луганщини, як і частково північ Донеччини, належать до історичної Слобожанщини.

Етнічний склад окремих міст Луганщини відрізнявся насамперед рівнем частки українців серед населення. Зокрема, із загальної чисельності населення обласного центру (459 тис. осіб) українці становили відносно більшість – 49,55 % (227 тис. осіб). Частка росіян складала 47,40 % (217 тис. осіб). Як свідчить аналіз статистичних матеріалів, рівень частки українців залишався децю вищим у південно-західній частині Луганщини порівняно з її південним сходом.

Отже, аналіз етнічного складу населення сучасного Донбасу переконливо засвідчує українську більшість його населення. Відтак зазіхання Росії на територію сучасної України є безпідставним.

Населення Донбасу потребує тривалої соціальної реабілітації, що можливо лише в результаті цілеспрямованої, зваженої, але твердої державної політики. Кінцевою метою цього має стати не збереження міфології пострадянського Донбасу, а реальна інтеграція Донецької та Луганської областей в єдине українське суспільство: не «Донбас та Україна», а «Донбас в Україні». Серед головних напрямів такої політики повинна стати дієва інформаційна політика. Включення Донбасу в єдине інформаційне

поле України унеможливить деструктивний вплив інформаційного поля сусідньої держави. Не меншу значущість має подолання бідності, створення нових робочих місць і не лише в промисловому секторі. Потрібен розвиток нових галузей економіки, пов'язаний з інформаційною системою, туристичною справою, розвиток нових комунікацій. Особливо нагальним є подолання депресивного стану населення шахтарських міст та містечок. Важливим також є подолання етнополітичних стереотипів радянської доби та започаткування процесу формування нової європейської української ідентичності населення Донбасу. Насамперед це стосується молодого покоління. Важливим чинником інтеграційних процесів в Україні могла б слугувати зважена кадрова та освітня політика, зокрема це стосується обміну фахівцями між окремими областями. Не менш важливим є також використання соціальної мобільності молодого покоління, у тому числі обмін студентами між університетами Західної, Центральної та Східної України.

Для збереження єдності України варто, нарешті, припинити безпідставну спекуляцію щодо відмінностей етнічного складу та мовної структури окремих регіонів нашої країни.

Сергій Швидкий,
канд. іст. наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»
(родом із с. Шевченко Великоновоселків-
ського р-ну Донецької обл.)

Конфлікт, який виник сьогодні на Сході та Південному сході України, інспірований зо-

Круглий стіл

внішніми силами, зокрема політичними колами Росії. Підготовка почалася, на мою думку, ще до Майдану. У конфлікті спочатку, крім засланих з Росії диверсантів, брали участь представники місцевих жителів (криміналітет, наркомани), але потім підтяглися значні сили найманців із сусідньої держави. Загалом це вихідці з кавказьких республік — чеченці, інгуші, осетини та ін. Загальне керівництво підготовкою та організацією угруповань бойовиків ведуть російські військові з ГРУ (Генерального штабу збройних сил) Росії.

Як на мене, головна мета, яку перед собою поставили російські політичні кола, — це дестабілізація та підрив економіки України для того, щоб викликати невдоволення місцевих жителів українською владою. У містах Донецької та Луганської областей почалися проблеми

з виплатою зарплат і пенсій. Катастрофічна ситуація склалася із забезпеченням необхідними продуктами, в аптеках немає багатьох ліків.

У Слов'янську та Краматорську почалися проблеми з водо- та енергопостачанням. Порушилося залізничне сполучення між багатьма містами Луганської та Донецької областей. Багато жителів цих регіонів почали покидати свої домівки, однак чимало людей залишаються на місцях. Серед них — пенсіонери, інваліди, хворі та ті, у кого немає куди і за що виїхати.

На мою думку, лише мирним шляхом, шляхом переговорів з місцевою людністю (за умови ізоляції терористів) можна вирішити цей конфлікт. Сподіваюся, що лише спеціальна програма, запропонована урядом, за умови її реалізації, дасть можливість не довести південно-східні та східні регіони України до катастрофи.

Учасники Круглого столу.

Перший ряд: О. Боряк, Л. Артюх, В. Борисенко, З. Гудченко.

Другий ряд: Т. Момот, О. Таран, А. Артюх, С. Швидкий, Г. Бондаренко, С. Маховська, О. Піскун, Н. Литвинчук